

nomiist
nomiist

Text: Nathan Barlow
Překlad a editace: Viktória Citráková
Petr Kubala

Nerůst jako vize nové, ekologicky udržitelné a sociálně spravedlivé budoucnosti

Rozkvět uvnitř planetár- ních mezí

Nathan Barlow (*1993) je doktorandem Vídeňské univerzity ekonomiky a podnikání, kde se zabývá výzkumem nerůstových strategií pro sociálně-ekologickou transformaci. Zkoumá vztahy mezi radikální systémovou změnou a funkčními kroky k jejímu naplnění. Společně s aliancí Degrowth Vienna organizoval v roce 2020 mezinárodní nerůstovou konferenci a redakčně se podílel na vydání sborníku *Degrowth & Strategy: how to bring about social-ecological transformation* (2022).

Historie nerůstu

S termínem „nerůst“ (angl. degrowth, fr. décroissance) přišel v roce 1972 filozof André Gorz, když se ve veřejné debatě zeptal: „Je rovnováha Země, pro kterou je nezbytný nerůst (no-growth) materiální výroby, nebo dokonce její odrůst (degrowth), kompatibilní s přežitím kapitalistického systému?“ Ve stejné době Římský klub¹ zveřejnil svou první zprávu „Meze růstu“, upozorňující na nutnost systémové změny kvůli neudržitelnému využívání zdrojů, které (na planetě s omezenými zdroji, *pozn. red.*) roste neudržitelným tempem. Téhož roku OSN uspořádala celosvětovou konferenci o problematice životního prostředí – první svého druhu, která vyvolala diskusi o vztazích mezi ekonomikou, společností a přírodou. Kromě těchto spíše akademických iniciativ vedla frustrace z moderní západní společnosti, charakterizované korporátní mocí, vysokou mírou odcizenosti a degradací životního prostředí, ke vzniku prvních sociálních a ekologických hnutí. V průběhu osmdesátých a devadesátých let, s koncem ropné krize a rozpínajícím se neoliberalismem, však kritická diskuse ustoupila a nadšení sociálních hnutí z roku 1968 se vytratilo.

Počátek jednadvacátého století byl charakterizován upevněním neoliberálních politik, frustrací z nedostatků „anti-“ či „alterglobalizačních“ hnutí a neúspěšnými protiválečnými protesty po 11. září. V této době dochází k renesanci myslitelů sociální a ekologické kritiky, jakými byli například Gorz nebo Serge Latouche – francouzský ekonom a filozof, představitel postrozvojové teorie² a kritik ekonomického racionalismu či ekonomické efektivity. Již v roce 2004 psal Latouche v *Le Monde* o vznikající debatě, která se ve Francii začíná ohledně nerůstu vést, nicméně toto téma se v Evropě stalo významnějším až po první mezinárodní konferenci v Paříži v roce 2008. Od té doby proniká do vědeckých kruhů, kde se postupně etablojí celé disciplíny, které se daným tématem zabývají, a překvapivě velké pozornosti se mu dostává také v médiích.

Je pravda, že slovo „nerůst“ vyvolává v řadě lidí negativní asociace. Použití tohoto slova však má svůj důvod. „La décroissance“ ve francouzštině nebo „la decrescita“ v italské vychází z původního latinského slova označujícího řeku, která se po katastrofální povodni vrací do svého původního koryta. Výhodou používání termínu „nerůst“ – někdy se označuje jako „raketový koncept“ (angl. missile concept) – je to, že je obtížně kooptovatelný³. Příkladem může být termín „udržitelnost“ (angl. sustainability), který byl kooptován velkými společnostmi (hlavní strategie greenwashingu, *pozn. red.*), kdežto nerůst je provokativní, proto přispívá ke smysluplné diskusi a jednání.

Co je „nerůst“

Nerůst je myšlenka kritizující globální kapitalistický systém, který za každou cenu usiluje o růst, přičemž způsobuje vykořisťování lidí a ničení životního prostředí. Aktivisté a výzkumníci nerůstového hnutí obhajují vize budoucích společností, které upřednostňují společenský a environmentální blahobyt před firmními zisky, nadprodukcí a nadměrnou spotřebou. Takovýto posun ovšem vyžaduje radikální přerozdělení (majetku, *pozn. red.*), zmenšení globální ekonomiky a posun společných hodnot směrem k péči, solidaritě a autonomii. Nerůst představuje transformaci společnosti zajišťující environmentální spravedlnost a dobrý život pro všechny, a to v mezích planety.

Ekologický ekonom Kenneth Boulding kdysi vtipkoval: „Každý, kdo věří, že exponenciální růst může v konečném světě pokračovat navždy, je buď šílenec, nebo ekonom.“ Víra v nekonečný ekonomický růst, tedy oddělení ekonomiky od její materiální podstaty, vede k neustálému zvyšování produkce, a tím i k nárůstu spotřeby materiálu a energie, která již překračuje planetární meze⁴. Fetišizace růstu navíc ignoruje škodlivé sociální a ekologické dopady hospodářského rozvoje, protože zvyšování HDP ovlivňuje také dopravní nehoda, jejíž účastníci-účastnice vyžadují dlouhodobou lékařskou péči, nebo výroba nových zbraní. Zatímco rutinní činnosti, jako pečení nebo oprava rozbitého kola, se ve výpočtech indikátoru HDP neobjevují. V rámci logiky růstu nejsou tyto aktivity důležité, protože je nelze komodifikovat, jinými slovy směnít za peníze. Nerůst upozorňuje na absurdní a zaslepené upřednostňování růstu před lidmi a planetou, opomíjení aspektů života přinášejících štěstí, propojení a smysl.

V kapitalismu je růst nezbytný, aby firmy přežily, mohly splácet půjčky a vyhnuly se recesi. Je paradox, že přestat růst znamená recesi, nezaměstnanost a sociální nepokoje, ale pokračovat v nekonečném růstu povede k ničení ekosystémů a vyhynutí druhů a zvýší přepracovanost a komodifikaci čím dál větší části našich životů. Proto nestačí růst zastavit. Potřebujeme nové paradigma upřednostňující lidský rozkvět a spravedlnost v rámci ekologických mezí, a právě nerůst představuje alternativu jiné organizace společnosti, ekonomiky a našich životů.

když je moc chráníme, tak zleniví, ztrácí morálku. Strukturální příčiny nerovností jsou marginalizovány a pak je snadné zodpovědnost za jejich řešení přehodit na jedince. Nízké mzdy nebo nezaměstnanost jsou vnímány jako selhání jedince. Člověk, který si nebyl s to zajistit zaměstnání či dobrou mzdu, je někdo, kdo nezládá své povinnosti. Najednou je něco málo, jako žebrák, který o něco prosí. Tím se vytvářejí nevyvážené mocenské vztahy. Vůči člověku, který selhal, má najednou stát – ale i soukromá instituce – právo zavádět specifická pravidla, postihy, má moc práva omezovat. Podívejme se na postavení lidí, kteří berou dávky pomoci v hmotné nouzi nebo na lidi v exekucích. Rovné postavení ve společnosti je v tomto systému vázáno na schopnost se ekonomicky zajistit, a nikoliv naopak.

Přijde mi důležitý ještě jeden aspekt, s nímž v poslední době pracuji. Sociální ochrana je na jednu stranu vnímána jako součást demokratické společnosti, dokonce jako její podmínka, zároveň ale část autorů poukazuje na to, že nejde o statickou věc. Engin Isin používá obrat „right to claim rights“, tj. právo domáhat se svých práv, kterým poukazuje na to, že náplň sociálního občanství je v neoliberálním systému nutně neustále vyjednávat.⁴ Považuji tohle za sociologicky velmi podstatné – ptát se nejen, jak naše společnost uvažuje o tom, zda má přístup k právům, ale také o tom, kdo se cítí oprávněný ta práva mít a vyžadovat. Převládající pocit, že mít požadavky je výsada, kterou si člověk musí zasloužit, debatu o sociálních právech a ochraně pracujících blokuje. Často se s tím setkávám, když mluvím s lidmi, kteří jsou v exekuci a mají zkušenosti zřejmě nespravedlivého jednání. Na otázku, zda si někde stěžují, odpovídají: *Komu? Mě stejně nikdo nebude poslouchat. A právníci jsou moc drahý. Ale to je moje chyba* (že vůbec v té situaci jsem). *Já jsem se měl víc snažit. – Já jsem měla víc šetřit. – Já jsem měl být finančně gramotnější...* Individualizace odpovědnosti vytváří pocit stigma, které spouště lidem bere vnitřní jistotu, že mohou vytvářet požadavky, které by reagovaly na jejich problémy na odpovídající úrovni.

Zdá se mi, že na stěžování jsme u nás opravdu hákliví. Jenže někdy je těžké odlišit stěžování si na domnělou nespravedlivost od oprávněného požadavku na spravedlivé zacházení. „Stěžovat si“ na něco z legitimních důvodů pak může být problém. Myslím, že to souvisí ještě s jednou věcí, o které jsem mluvila, a to jsou důsledky individualizace společnosti a vytváření nerovného mocenského prostředí, ve kterém chybí legitimita kolektivních akcí. *Prostě máš nízkou mzdu, tak si řekni o vyšší, nebo si najdi jinou práci.* Vychází pozice těch, kteří se rozhodnou vznášet stížnosti sami za sebe, je opravdu často slabá, zvlášť u lidí, kteří si nemohou dovolit být měsíc bez práce. Ať už jde o šikanu na pracovišti, nebo o vyjednávání mezd. To jsou problémy, které vyžadují kolektivní akci, kolektivní vyjednávání, kolektivní zastoupení a ochranu. V Česku také panuje nedůvěra k odborům, která není výsledkem pouze neoliberálního systému, ale i historické zkušenosti s komunismem. Ve srovnání s řadou jiných zemí, s Francií, Španělskem nebo Británií, tu existuje daleko menší občanská mobilizace. Narativ, který by umožňoval přerámovat systém individuální zodpovědnosti, a tím pádem destigmatizovat zkušenost chudoby nebo nízkých příjmů a dluhů, je tu poměrně slabý. **Mám otázku k oceňování práce v Česku.** U některých typů práce společnost pokládá za samozřejmost, že je člověk vykonává

„Rovné postavení ve společnosti je v tomto systému vázáno na schopnost se ekonomicky zajistit, a nikoliv naopak.“

rád, dokonce jsou někdy zaměňovány za koničky. Těmto představám pak mnohdy odpovídá výše finančního ohodnocení. Jako by platilo, že kdo dělá práci rád nebo dělá práci, která je z hlediska společnosti samozřejmá, nepotřebuje za ní dostávat tolik peněz, někdy dokonce vůbec žádné. Mám na mysli například pečující, umělecké či výzkumné profese. Pozorujete takový fenomén? Jaký máme k těmto profesím vztah?

Jednak je tu určitě tendence redukovat hodnotu práce skrze její tržní hodnotu. Tato představa řadu let delegitimizuje požadavky lidí ve veřejné debatě, stejně jako pocit, že mají právo je vznést. (Ale třeba na případě mezd učitelů je dobře vidět, jak to jde při kolektivním vyjednávání posouvat.)

Další rovinou je ale internalizace dlouhodobě nejistých pracovních podmínek jako projevu svobody a kreativity. Dobře to popisují Luc Boltanski a Eve Chiapello v *New Spirit of Capitalism*.⁵ To je typické například právě u člověka, který dělá kreativní práci a říká si: *Jsem nezávislý jedinec. Mám identitu, kterou utvářím skrze tuhle kreativní práci, a proto jsem ochotný přehlížet její jiné aspekty.* V kontextu vaší otázky tohle výrazně omezuje debatu o nízkých mzdách a nejistotě, stejně jako společnou akci, která je často nutnou podmínkou změny. Setkávám se s tím, že takhle přemýšlejí třeba lidé na živnostácích, u nichž je diskurz nezávislosti, svobody a kreativity velmi silný. Mnohdy to ale vede k tomu, že lidé potlačují legitimitu jiných potřeb, replikují přenášení nejistoty na jedince.

V současných krizích jsou rizika spojená s nízkými a nejistými mzdami více vidět. Pandemie covidu–19 ukázala, že i relativně slušně placené práce, kde chybí sociální nebo právní ochrana, ze které mohou člověka ze dne na den propustit, může být extrémně riziková. V rámci SPOT jsme dělali výzkum dopadů covidu–19 na situaci lidí pracujících v překérních pracích v Praze. Často šlo o lidi pracující v kulturních profesích. Ukázalo se, jak rychle se člověk, který se považoval za střední třídu, vydělával kolem čtyřiceti tisíc měsíčně, ale na několika různých nejistých smlouvách, během prvních měsíců pandemie covid–19 dostal téměř na nulu. Jak obtížně se stavěly nějaké systémy sociální ochrany, navíc často nejisté, pozdě vyplacené, ze kterých část těch nejhroženějších úplně vypadávala.

S tím souvisí další problém, o němž se, doufám, začíná mluvit, a to je polarizace společnosti vzhledem k majetku. Možná je tu pořád ještě obava přiznat si, že kdo má majetek, má důležitá privilegia. Já mám třeba být a bez něho bych nemohla dělat svou práci. Aní ne proto, že bych si nevydělala dost, ale protože moje práce jsou tak překérní, že bych si musela najít daleko stabilnější příjem. S výrazným zvyšováním nájmu zejména v posledních letech se možnost pracovat na pozicích s nižšími nebo nejistými příjmy výrazně liší podle toho, jaký má člověk přístup k bydlení. Má to navíc silný generační aspekt. Je tu rozdíl mezi lidmi, kteří ještě privatizovali byty anebo kupovali bydlení v době

„Rovné postavení ve společnosti je v tomto systému vázáno na schopnost se ekonomicky zajistit, a nikoliv naopak.“

řekněme před patnácti lety, a mladšími generacemi, které se snaží usadit zejména ve velkých městech. Lidé byli dříve schopni platit nájem nebo hypotéku i z daleko nižších příjmů. Poslední dobou se konečně více mluví o tom, jak je to neudržitelné. Už k tomu konečně máme i nějaké výzkumy. Tohle ale není jen problém nízkých mezd, ale i dostupnosti veřejných služeb, danění.

Mám pocit, že některé pozice, které mají vyšší sociální status, ale nejsou tak dobře placené – ať už třeba v neziskovém sektoru, kultuře, nebo sociálních vědách –, si třeba v Praze mohou dovolit mnohem spíše lidé, kteří dědí majetek, byt nebo mají bohatého partnera či partnerku. Může to mít negativní vliv na to, jací lidé jsou reprezentováni ve veřejné debatě nebo vstupují do veřejných pozic. Nemám k tomu ale data, spíš je to výsledek osobního pozorování.

Liší se vnímání majetkového a pracovního postavení napříč sociálními vrstvami společnosti?

Mluvili jsme o tom, jak s neoliberálním převládá představa, že uznání si člověk zasluhuje svou prací. S tím je spojená i mantra, že kdo se dost snaží, dost pracuje, ten uspěje. Z posledních let ale máme stále více dat, která ukazují, že společnost je v tomhle ohledu čím dál méně prostupná. Pár let stará, zásadní analýza ekonoma Thomase Pikettyho, který srovnává data o vztahu mezi majetkem a příjmy za poslední století, ukazuje, jak v posledních desetiletích dochází opět ke kumulaci zisku u skupin s nejvyšším majetkem. Nejbohatší světové ekonomiky se vracejí k nerovnostem charakteristickým pro devatenácté století, a tím pádem i k omezené společenské prostupnosti.

Je tu obrovská diskrepance mezi převládajícím příběhem, že kdo se snaží, ten uspěje, a skutečností, že i když se člověk snaží, nemá šanci uspět. Takového člověka má systém tendenci aktivizovat, aby byl „šikovnější“. Aktivizace je to klíčové slovo, které se hodně vyskytuje v rétorice sociálních politik. Jenže v něčem paradoxně může působit paralyzačně. Systém, který nutí člověka přejímat odpovědnost za něco, co je mimo jeho možnosti, v takovém člověku posiluje pocit bezmoci a selhání. Zbavuje ho autonomního aktérství, takže jedinec si připadá ještě méněcennější.

Zároveň ale vnímám, že jak se negativní dopady nejistých a nízko hodnocených prací, stejně jako dopady rostoucích majetkových nerovností zviditelňují i u střední třídy, společnost je vůči nim citlivější a je otevřenější se o nich bavit. Sociolog Arne Kalleberg v jednom ze svých textů používá hezký obrat, že dochází k „demokratizace nejistoty (insecurity)“.⁶ To, že si začínáme být vědomi, že tyto procesy, i když jsou nejviditelnější u nejchudších lidí, zasahují lidi napříč sociálními skupinami, vidím jako příležitost pro posun ve veřejné debatě, k destigmatizaci těchto témat.

Co je třeba v debatě o práci zohlednit a případně změnit?

Především bychom neměli mluvit pouze o chudobě, sociálním vyloučení a nezaměstnanosti, ale hlavně o důstojnosti práce a života a o člověku jako plnohodnotném členu společnosti. Výpočet minimální důstojné mzdy byl jednou z ambicí, jak mluvit o ekonomické nejistotě a přitom zachovat důstojnost těch, kterých se to týká. Jeden z odborářů, s nímž spolupracujeme v rámci projektu minimální důstojné mzdy, k tomu má velmi dobrou zkušenost. V reakci na jednu z našich prezentací se rozhodli, že v pivovaru, kde vedl

odborný, nebudou vyjednávat o navýšení mezd o stovky nebo tisícovku, ale budou rovnou požadovat důstojnou mzdu. Opravdu se to přes stávkovou pohotovost povedlo vyjednat. Některým lidem se zvedly mzdy až o deset tisíc. Lidé, kteří bydleli na ubytovnách, se mohli přestěhovat do běžného bydlení, lidé, kteří si nemohli dovolit dítě, ho najednou mohli mít a mohli nějak stabilizovat svůj život. Atmosféra v pivovaru se prý úplně změnila. Zlepšily se vztahy na pracovišti, vztah s vedením. Vedení bylo dokonce během pandemie ochotné zmrazit mzdy, takže lidé si mohli dovolit v práci setrvat. Celkově zavládá pocit partnerštějšího přístupu. Pocit, že to, na čem lidé pracují, je kolektivní věc.

Považuji jazyk důstojnosti za důležitý nejen proto, abychom přestali stigmatizovat chudobu, ale i proto, aby se lidé s různými zkušenostmi cítili oprávnění a nestyděli se vstupovat do debaty. Ted’ debatě o chudobě dominují experti z neziskovek nebo akademici, ale málo v ní vstupují lidé, na něž sociální nerovnost dopadá nejvíc. Zato máme řadu výzkumů, které ukazují, jak nízká je u nejchudších lidí důvěra v demokracii a pocit zastoupení. A jak nelegitimizovaný sociální systém v Česku je. Pokud uvažuje o sociálních právech jako o procesu, jako o něčem, co se stále vyjednává, tak participaci pracujících – ať už z oblasti kultury, sociální práce, nebo z pivovaru – potřebujeme. ☺

- Výpočet minimální důstojné mzdy pro rok 2022 a informace o projektu jsou dostupné na stránkách www.dustojnamzda.cz.
- Autorkou výroků označených kurzivou je Lucie Trifajová. V rozhovoru uváděla modelové odpovědi, s nimiž se setkává ve svých výzkumech.
- Definice termínu „decent work“ Mezinárodní organizace práce (International Labour Organization) je v původním znění na stránkách www.ilo.org. „Slušná práce shrnuje potřeby lidí v jejich pracovním životě. Zahnuje příležitosti vykonávat práci, která je produktivní a poskytuje spravedlivý příjem, jistotu na pracovišti a sociální ochranu pro všechny, lepší vyhlídky na osobní rozvoj a sociální integraci, svobodu vyjadřovat své obavy, organizovat se a podílet se na rozhodnutích, která ovlivňují jejich životy, rovnost příležitostí a rovný přístup ke všem ženám a mužům.“
- Engin Isin, Peter Nyers (vyd.), *Routledge Handbook of Global Citizenship Studies*, Londýn 2014.
- In: *Le nouvel esprit du capitalisme*, 1999, anglicky 2005 – pozn. redakce.
- Například viz Arne L. Kalleberg & Steven P. Vallas, „Probing Precarious Work: Theory, Research and Politics“, in: *Precarious Work*, (vyd.) A. L. Kalleberg & S. P. Vallas, Research in the Sociology of Work, 31/2018, pp.1–30.

Petr Mezihorák (*1985) je výzkumníkem v Sociologickém ústavu Slovenské akademie věd. Jeho hlavním výzkumným zájmem je práce a nové formy sdružování pracujících. V minulosti působil na univerzitách v Leedsu a Miláně, kde se podílel na výzkumném projektu SHARE o hybridních oblastech práce a kolektivní reprezentaci osob samostatně výdělečně činných financovaném Evropskou radou pro výzkum.

Univerzální základní příjem jako cesta ke svobodné tvorbě

Práce, peníze, stát a kultura mezi utopii a dystopii

V dubnu 2022 spustilo irské ministerstvo kultury pilotní program základního příjmu. Po dobu tří let bude dvěma tisícovkám náhodně vybraných umělců vyplácet 325 euro týdně. Platba není podmíněna finanční situací, takže příjemci mají stále nárok na sociální dávky a mohou si vydělat i další peníze prací. Musí se však účastnit výzkumného projektu, který zkoumá dopady platby.

Univerzální základní příjem vybraným irským pracujícími v kultuře je motivován snahou odměnit je za práci, která je užitečná pro společnost, ale trh ji neumí náležitě ocenit. Pracující v kultuře se během pandemie ocitli v existenční nouzi, z níž se dodnes nevzpamatovali, na což z hlediska tvůrců politik dopláčí celá společnost. Irsko testuje nepodmíněný základní příjem jako opatření, které by v případě pozitivních výsledků mělo být zavedeno šířeji a problémům pracujících v kultuře předcházet i do budoucna.

V českém kulturním prostředí momentálně probíhá intenzivní debata o statusu umělkyň a umělců a každoročně panuje i oprávněná nespokojenost s nízkým rozpočtem kulturního sektoru. Tento rámec, stejně jako snahy o jednorozměrné zavedení základního příjmu do značné míry obchází otázku, proč je vůbec práce v kultuře tak špatně ohodnocena a také jestli je opravdu jedinou cestou vpřed obracet se na stát. Pokud se zaměříme přednostně na tyto body, budeme schopni navázat na širší debatu probíhající na poli výzkumu práce ohledně univerzálního základního příjmu jako klíčového politického projektu budoucnosti. Z takovéto debaty mohou vyplynout důležité závěry pro všechny pracující, tedy i pro pracující v kultuře.

Z perspektivy progresivních zastánců univerzálního základního příjmu, jako jsou například Nick Srnicek a Alex Williams¹, je toto opatření řešením dvou souvisejících výzev. Zprvč zabrání dystopii „přebytečné“ populace, která si svou prací nemůže vydělat na živobytí, protože naprostá většina profesí prostě zanikne jejich automatizací. Z druhé vejit do postkapitalistické fáze lidské společnosti, v níž lidé budou moci svobodně rozvíjet svou tvořivost.

Z hlediska postpracovní („post-work“) vize automatizované společnosti Srnicka a Williamse, jejichž kniha vyšla v loňském roce i v češtině, univerzální základní příjem správným způsobem usměrní již probíhající vývoj. Od vysokého univerzálního příjmu si slibují, že posílí postavení pracujících, kteří si budou moci dovolit odmítnout pracovat, což bude motivovat zaměstnavatele, aby zpřijemňovali práci nebo ji automatizovali. Postpracovní perspektiva vidí v základu kapitalismu jako vykořisťovatelského systému naši povinnost pracovat. Nerozlišuje přitom dostatečně na jedné straně mezi prací jako „work“, tedy vynakládáním úsilí na výrobu věcí a děláni činností, jež tvoří a udržují náš svět, a na druhé straně podmínkami jejího zprostředkování v podobě námezdní práce („labour“), tedy prodeje naší pracovní síly za peníze, přičemž se tím na osm (a více) hodin denně fakticky vzdáváme kontroly nad tím, k čemu bude použita.

Technologie jako neutrální aktér

Ale aby vize automatizace jako cesty „za kapitalismus“ fungovala, musela by být správnou analýzou současného vývoje. Srnicek s Williamsem tvrdí, že dochází k čím dál rychlejšímu nahrazování lidské práce roboty. Americký sociolog Aaron Benanav² však o tomto výkladu pochybuje. Ve své přelomové knize *Automatizace a budoucnost práce* uznává pronikavost, s jakou postpracovní myslitelé rozšiřují naši představivost svobodnějšího a spravedlivějšího světa. Ostatně také on sdílí tento cíl, zároveň ale východiska postpracovní perspektivy podrobuje zásadní kritice.

Benanav ukazuje, že je sice pravda, že se stále více vyrábí s menším počtem pracujících, jak tvrdí zastánci teorie automatizace, ale nikoli proto, že by technologické změny vedly k vysokému tempu růstu produktivity. Zdaleka ne, růst produktivity v průmyslu se jeví jako rychlý jen proto, že měřítko růstu výroby, podle něhož se měří, se snižuje ještě rychleji. Od konce šedesátých let tempo růstu produktivity klesá, což je v přímém rozporu s tezí, že dochází k masivní automatizaci zvyšující produktivitu práce. Ostatně místo nahrazování lidské práce stroji začal v sedmdesátých letech proces přesunu průmyslové výroby do zemí globálního Jihu. Zaměstnavatelé tedy ve snaze udržet nebo zvýšit svůj zisk nereagovali na klesající růst produktivity práce automatizací. Místo toho utíkali před organizovaným hnutím pracujících, které si během protestů v šedesátých letech vymohlo od států a zaměstnavatelů velké ústupky, do států, kde pracující ještě nebyli organizováni. Jakmile se zorganizovali, došlo opět ke konfliktu a přesunu výroby do jiné lokace.

Jak ukazuje Beverly Silver³ na příkladu textilního průmyslu v devatenáctém století a automobilového průmyslu ve dvacátém století, organizované hnutí pracujících takto určovalo pohyb hlavního proudu světového kapitálu. V jádrových ekonomikách, tedy tam, kde došlo k prvním inovacím, dokázali organizovaní pracující úpadku předchozího průmyslového odvětví čelit odčerpáním částí zisků do sociální reprodukce, především do sociálního státu. Navíc oblasti výroby, které nešly přesunout nebo tomu dokázali pracující zabránit, byly opravdu automatizovány, aniž by to ale nahrazovalo lidskou práci, spíše ji učinilo produktivnější a také méně škodlivou pro pracující. Řečeno ve zkratce, pokud někde docházelo k automatizaci, bylo to jen díky tlaku zorganizovaných pracujících, ale ani to neznamenalo

nahrazování lidské práce. Mezi automatizací a nahrazováním práce tedy není přímá souvislost!

Tento poznatek je ještě lépe vidět při analýze potenciálů automatizace v oblasti služeb. Mnohé poradenské společnosti hovoří o zániku až poloviny profesí, ale nově studie postavené na analýze úkonů docházejí k jiným výsledkům.⁴ Tento přístup ukazuje, že různorodost úkonů v rámci jednotlivých profesí znamená, že namísto poloviny profesí je automatizací ohroženo pouze devět procent celkové zaměstnanosti ve dvaceti jedna zemích OECD, měřeno minimem sedmdesátí procent automatizovatelných úkonů v rámci dané profese.

Pro každého, kdo chce přizpůsobit současné technické prostředí novým emancipačním cílům, mají tyto charakteristiky technologického vývoje v kapitalistické společnosti významné důsledky. Zdá se být velmi nepravděpodobné, že by technický pokrok založený na zisku, byl by byla jeho dynamika mírněna univerzálním příjmem, odstranil lidskou dřinu, zejména tam, kde je pracovní síla stále levná, hojná a snadno vykořisťovatelná. Nacházíme se tedy v úplně jiném světě než v tom, jež vykreslují proponenty automatizace. Ve světě nadbytečných světových výrobních kapacit, které vedou k podzaměstnanosti, jež se neprojevuje nezaměstnaností, ale spíš nejistou námezdní prací v oblasti služeb, tedy nedostatkem odpracovaných a zaplacených hodin k reprodukci vlastního života.

Práce jako sebeorganizace a péče o svět

Je pochopitelné, že na začátku zmiňovaný irský pokus, ale i další experimenty s univerzálním základním příjmem vzbuzují zájem a v našem regionu až závist. Nedávné kritiky tohoto konceptu, které jej sice nechťejí smést ze stolu úplně, ale upozorňují na jeho limity, jsou velmi užitečné pro volbu politických priorit i strategií ze strany všech těch, kdo usilují o zlepšení pracovních (a životních) podmínek napříč ekonomickými sektory.

Aaron Benanav nebo Ana Dinerstein a Frederick Pitts⁵ argumentují, že univerzální základní příjem představitivost jiného uspořádání světa spíše uzavírá, než otevírá, a to tím, že se tolik soustředí na otázku naší nutnosti pracovat za mzdu, jako by to byl hlavní problém dnešní společnosti. Benanav upozorňuje, že univerzální příjem je technické řešení, které mění noční můru automatizace v sen o společnosti blahobytu. Mezi technologickým determinismem, který je jádrem vize automatizace, a technokratickým řešením, jako je univerzální základní příjem, existuje vnitřní přibuznost. Jak technooptimismus, tak technokracie se vyhýbají obtížným sociálním a politickým otázkám tím, že je převádějí na domněle objektivní fakta. Neřeší otázku peněz a produkce statků a služeb, čímž ponechávají rozhodující moc jednak soukromým zájmům kapitálu, jednak státu. Kapitál má i ve světě univerzálního základního příjmu moc, jak společnost vydírat odlivem jinam, protože kontroluje produkci. V třídní společnosti posílené globálními nerovnostmi je mnohem snazší si představit, že by se univerzální základní příjem stabilizoval na nízké úrovni jako podpora stagnující a nerovně společnosti postavené na soukromém vlastnictví, než že by sloužil jako cesta do světa všeobecného dostatku.

Stejně tak je problematičká vazba univerzálního základního příjmu na stát, kterou ještě posiluje, nikoliv oslabuje. Jak upozorňují Dinerstein a Pitts, v rukou nacionalistických populistů má potenciál mobilizovat masy lidí jako národní občany a zároveň umožnit případné vyloučení těch, kteří se narodili jinde nebo mají jiná přesvědčení. Jeho moc spočívá v totalizujícím vztahu, který zakládá mezi státem a schopností přežít. Takové opatření zavedené v jedné zemi má tedy potenciál být nikoli revoluční, ale hluboce reakční.

Proto Benanav, Dinerstein a Pitts navazují na práci Kathi Weeks⁶, Tithi Bhattacharyya⁷ a dalších a hledají řešení v oblasti sociální reprodukce. Tu lze popsat jako vzájemně propojené činnosti, které lidé vykonávají jako součást svého „mimopracovního“ života nebo jako vedlejší činnosti svého „pracovního“ života, například zajištění výživy, bydlení a péče o jiné lidi. Reproduktivní činnost je předpokladem jakékoli produkce, předpokladem k výrobě statků a poskytování služeb pro trh, tedy k tomu, co je obvykle označováno jako „práce“. Jak zdůrazňují Dinerstein a Pitts, „existuje rozpor mezi potřebou peněz k reprodukci lidského života a potřebou rozbit jejich nadvládu nad životem, aby se reprodukovaly důstojné formy života“⁸. Tvrdí, že peněžní zajištění univerzálního základního příjmu poslouží pouze k falešnému vyřešení tohoto rozporu a zbaví jej transformativní dynamiky.

Jinak řečeno, dnešní obecná krize sociální reprodukce poskytuje plodný prostor pro konkrétní přehodnocení významu alternativ v současnosti. Zatímco zastánci postpracovní perspektivy tuto situaci zaměňují s blízkím se koncem práce, Benanav, Dinerstein a Pitts využívají perspektivu sociální reprodukce k tomu, aby práci přehodnotili a zapojili ji do hledání alternativních uspořádání společnosti, v nichž je námezdní práce a peněžní směna jen doplňkem, nikoliv středobodem života a které již aktivně probíhají zdola, na poli bydlení, vzdělávání, zdraví, jídla, péče nebo právě kultury.

Problém těchto autonomních alternativ spočívá v tom, jak se vypoádat s rozpory bytí „ve státě a proti státu“. Problém práce ve státě a proti státu je právě problémem, „jak obrátit náš rutinní kontakt se státním aparátem proti formě společenských vztahů, kterou se tento aparát snaží vnutit našemu jednání“⁹. Univerzální příjem a postpracovní utopie mezitím slibuje spíše zvýšení než snížení závislosti na státu, který existuje proto, aby alespoň dočasně zajistil přežití kapitalismu.

Stát je rozporuplnou politickou formou, která je protkána třídním bojem. Univerzální příjem tuto rozporuplnost sice neruší úplně, ale má tendenci prezentovat se jako systémové realistické a pragmatické konečné řešení práce jako dřiny, čímž se stává ještě náchylnějším k deformacím pod tíhou současného kapitalismu.

Archiv konkrétních utopii

V historii byly zásadní změny v sociální politice přijímány pouze pod masivním tlakem. Dnes by se politické reformy mohly objevit jako reakce na tlak přicházející od nového masového sociálního hnutí, jehož cílem je změnit základní uspořádání společenského řádu. V zemích globálního Jihu se nová hnutí vedená ženami, domorodým obyvatelstvem, bezzemky, nezaměstnanými, venkovskými dělníky, marginalizovanými a dalšími stala aktéry bezpočtu radikálních reforem, nových autonomních organizací a demokratických postupů v městském i venkovském prostředí. Jejich klíčovou otázkou byla důstojnost. Boje o sociální reprodukci umožnily znovu vyjednat to, co je považováno za práci nebo co je jako takové oceňováno. Učinily tak mnohem konkrétnějším a praktičtějším způsobem než postpracovní perspektiva. V západních očích ale neexistuje žádný jejich archiv.¹⁰

Ačkolí analýza mnoha lekcí, které mohou lidová hnutí z globálního Jihu přinést Severu, přesahuje rámec tohoto textu, je zřejmé, že některé z jejích principů, jako rozrušování hranice mezi soukromým a veřejným (respektive individuálním a kolektivním), radikálně demokratická správa a přehodnocení (placené) práce, se objevují i na Západě. Patří k nim nové formy odborových organizací, jako je Freelancers Union v USA nebo Independent Workers’ Union of Great Britain. Ty rozmazávají hranici mezi pracovní a nepracovní identitou pracujících a podporují je v autonomní sebeorganizaci mimo „pracoviště“, protože ta jsou koneckonců u freelancerů nebo pracovníků platforem jen velmi efemérní. Mimo jiné to vede k nápaditým koalicím mezi pracujícími různých sektorů. Podobnou formou sebeorganizace jsou freelancerské asociace, jako ACTA v Itálii, která byla založena k vytvoření nových forem profesní subjektivity, v nichž jde především o kvalitu vztahů přesahující pouhou „profesionalitu“, tedy překonávající vztahy dané tržními transakcemi jak mezi freelancery vzájemně, tak mezi nimi a uživateli jejich služeb.

Přímo na potřeby sociální reprodukce jsou pak zaměřená družstva sdružující lidi na volné noze pracující v kultuře, jako je francouzské Clara Coopérative Culturelle, celoevropský Smart nebo italský Doc Servizi. Tato družstva formálně zaměstnávají freelancery, čímž jim umožňují výhody zaměstnaneckého poměru, zejména sociální podporu, a přitom jim ponechávají veškerou svobodu lidí na volné noze. Družstva se ale nezastavují jen u této technicistní inovace vzniklé v minulosti z nouze naprosté absence sociální ochrany, ale pokoušejí se transformovat v solidární síť vzájemně si pomáhajících a spolupracujících lidí (jdoucí i mimo peněžní směnu). Přesah od práce k sociální reprodukci pak reprezentují i systémy vzájemné pomoci, jako je nizozemský Broodfonds. V rámci nich freelanceři v malých společenstvích dvaceti pěti až padesáti lidí přispívají měsíčními částkami na podporu nemocných nebo nepracujících členů. Dnes tvoří tuto volnou síť přes šest set skupin a téměř třicet tisíc členů.

Kritici univerzálního základního příjmu přiznávají možnost, že pokud by se zároveň s jeho zavedením výrazně rozšířil přístup ke vzdělání a zdravotní péči, oživily komunity prostřednictvím kooperativního sdílení práce, částečně socializoval průmysl a masivně investovalo do přechodu od fosilních paliv k obnovitelným zdrojům energie, pak by základní příjem mohl tvořit jednu ze součástí širšího projektu směřujícího k lidské svobodě. Ale jak dodávají, bez jasné vize tohoto nadcházejícího světa je snadné se na cestě ztratit, přičemž jediným způsobem, jak se neztratit, je silný tlak zdola. Proto jsou tak skeptičtí k utopii hegemonického na stát vázaného projektu, který navíc vychází ze zpochybnitelné analýzy proměny trhu práce.

Ne náhodou jsou ve většině zmíněných iniciativ zdola především nezaměstnaní, neformálně zaměstnaní nebo v evropském kontextu freelanceři a prekarizovaní pracující. To jsou kategorie pracujících, které mají historicky nejslabší vazbu na stát a které i kvůli tomu dospěly k poznání, že volnému trhu mohou čelit jen v solidárních sítích. Domnívám se, že podobně jsou na tom mnozí pracující v kultuře. V Česku ale debata o sebeorganizaci, která by podněcovala vznik autonomních skupin operujících vně i uvnitř státu, v i proti trhu, chybí. Možná že i ve výše naznačené skepsi vůči univerzálnímu základnímu příjmu by měli hledat návodý také pracující v kultuře v Česku a nespolehat tolik na státní politiky a lobbování. Autonomní sebeorganizace se s kooperací se státem nevylučuje, ten může leckdy zásadně pomoci těm nejpotřebnějším. Sebeorganizace a vzájemná pomoc jsou nicméně jedinečným pramenem dynamiky jdoucím za horizont představitivosti omezené jakkoliv ambiciózními opatřeními shora. Jsou užitečné i proto, abychom nemuseli stále dokola čelit otázkám, jak si tedy prakticky představujeme „tu alternativu“, kterou může být například Nerůst. Výše vyjmenované možnosti mohou sloužit jako praktické příklady alternativ, protože s radikálně odlišnými principy chápání práce a života bezpochyby experimentují, čímž vytvářejí znalosti, které jsou nepřenositelné, nenahraditelné a nezbytně nutné k formulaci širšího politického projektu. ☺

- SRNICEK, Nick, WILLIAMS, Alex: *Vynalézání budoucnosti*. Praha: Masarykova demokratická akademie, 2021
- BENANAV, Aaron: *Automation and the Future of Work*. Londýn, New York: Verso, 2020
- SILVER, Beverly J.: *Forces of Labor: Workers’ Movements and Globalization since 1870*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003
- ARNITZ, Melanie, GREGORY, Terry, ZIERAHN, Ulrich: *The risk of automation for jobs in OECD Countries*. Paříž: OECD Publishing, 2016
- DINERSTEIN, Ana C., PITTS, Frederick H.: *A World beyond Work? Labour, Money and the Capitalist State between Crisis and Utopia*. Bingley: Emerald Publishing Limited, 2021
- WEEKS, Kathi: *The Problem with Work: Feminism, Marxism, Antwork Politics, and Postwork Imaginaries*. Durham: Duke University Press, 2011
- BHATTACHARYA, Tithi (ed.): *Social Reproduction Theory: Remapping Class, Recentering Oppression*. Londýn: Pluto Press, 2017
- DINERSTEIN, Ana C., PITTS, Frederick H.: *A World beyond Work? Labour, Money and the Capitalist State between Crisis and Utopia*. Bingley: Emerald Publishing Limited, 2021, s. 140–141
- DINERSTEIN, Ana C., PITTS, Frederick H.: *A World beyond Work? Labour, Money and the Capitalist State between Crisis and Utopia*. Bingley: Emerald Publishing Limited, 2021, s. 109
- MBEMBE, Achille: „Decolonizing Knowledge and the Question of the Archive“.

Text: Viktória Citráková, Jakub Liška

HaDivadlo věnovalo 47. sezonu (2021/2022) nerůstu. Ten přitom nebyl tématem nových inscenací, jak bývá u divadelních sezon obvyklé. Umělecké vedení se rozhodlo aplikovat nerůstové principy přímo v rámci fungování HaDivadla – zaměřit se na péči o stávající repertoár, na delší přípravu inscenačních projektů, na průzkum a rozšiřování diváckých zážitků. Zároveň však v této sezoně měly premiéru inscenace, které se odkládaly kvůli protikoronavirovým opatřením. Od září do prosince 2021 tak měly premiéru ještě tři nové inscenace a program „nerůstový“ začal až v lednu 2022.¹

Jednalo se tedy o sezonu, v níž se repertoárové divadlo pokusilo na půlku sezony změnit způsob svého fungování. Protože však o průběhu tohoto experimentu referovalo pouze vedení divadla, rozhodli jsme se pro CEDIT zmapovat, jak tento nerůstový experiment pocítovali jeho pracovníci a pracovnice na různých pozicích, a popsat tak kolektivní zkušenost, kterou HaDivadlo v této sezoně získalo.

Následující text vychází z devíti rozhovorů s lidmi pracujícími na různých pozicích v HaDivadle.² Rozhovory trvaly od deseti do třiceti minut a probíhaly během září a října 2022. Zaměřovaly se na to, jak dotyční na uplynulou sezonu vzpomínají a co si z ní odnášejí do své profesní praxe.

1 Podrobně celou sezonu reflektuje vedení HaDivadla na svém tumburu v textu *Předtucha radosti*. https://hadivadlo.tumblr.com/post/693771339713183744/p%C5%99edtucha-radosti-reflexe-ner%C5%AFstov%C3%A9-sezony?fbclid=IwAR0bgkun5XEhtB5GP2urwaZYvjoDx8RPhAIS0XwOnQUyD6_GcXGphHCEni4

2 Jednalo se jak o zaměstnance (lidi s úvazkem), tak i o lidi pracující pro divadlo na dohodu.

Růst nerůst v HaDivadle

Pocitovaná míra změny

Já jsem si myslel-a, že to bude větší nuda...
Odpovídající 4

Dost mě bavilo, že divadlo začalo fungovat víc jako platforma...
Odpovídající 6

Bylo to fakt strašně náročný. [...] Uf, že jsme zase v tom normálním provozu, protože to bylo strašně náročný na čas a na nějakou mentální kapacitu.
Odpovídající 8

Na každého v HaDivadle dolehla nerůstová sezona jinak podle toho, jakou pracovní pozici v něm zastává. Nerůstový experiment tak pracovníky a pracovnice zasáhl poněkud nerovnoměrně. Herci a herečky měli oproti běžné sezoně méně každodenní práce, protože v nerůstové části sezony neprobíhalo pravidelné každodenní zkoušení nové inscenace. Na druhé straně před některými stály nové výzvy v podobě vytváření speciálních intervencí do existujícího repertoáru. Naopak pracovníci a pracovnice na pozicích v zázemí divadla vykonávali stejnou práci jako dosud, často jen v intenzivnější míře.

Lidé, s nimiž jsme hovořili, se shodovali, že nejzásadněji se změnilo množství práce a její hustota. Četnost intervencí byla podle odpovídajících z dlouhodobého hlediska neudržitelná. Jednak kvůli náročné organizaci a přípravě, jednak kvůli náročnosti komunikace programu směrem k publiku, který vyžadoval aktivnější a kreativnější marketing. Bylo totiž náročné propagovat program, jehož podoba se dotvářela do poslední chvíle. Většinou bylo těžké vůbec identifikovat, na co divadlo publikum zve, a vyhnout se při tom opakování slova „intervence“.

Někteří pracovníci a pracovnice vyslovovali i pochybnost nad tím, zda vůbec publikum o takový typ programu stálo. Podle nich publikum spíše zajímá divadelní zážitek a samotný program intervencí je nemusel vůbec zaujmout či je mohl minout. Mezi odpovídajícími panovala spíše shoda na tom, že pro publikum nerůstová sezona nemusela představovat tak signifikantní změnu jako pro lidi pracující v divadle. Publikum totiž do divadla vždy přichází na „něco nového“, ať už se jedná o inscenaci hranou pravidelně, nebo o jednorázovou intervenci. A že intervence je výsledkem nějakého jiného, inovativního tvůrčího přístupu nemusí být pro publikum vždy zjevné.

Odpovídající tak na nerůstovou sezonu a změny, které přinesla, vzpomínají různě. Některým změnila pohled na svět a uspořádala hodnoty. Uvádějí, že se více zajímají

o rodinu nebo že více odpočívají. Pro pracovníky a pracovnice v zázemí je spíše charakteristický pocit úlevy, že se vrátili do běžného provozu s jeho předvídatelnějším rytmem. Přitom však uvádějí, že nyní spatřují nerůstový potenciál právě v repertoárovém divadle, kde se k inscenaci vrací víckrát a tím se zvyšují šance najít v ní něco nového. Pracovníci a pracovnice napříč divadlem se pak shodují, že bylo zajímavé vyzkoušet jiné přemýšlení o dramaturgii a organizaci tvorby divadla, avšak ke skutečnému nerůstovému fungování podle nich povede ještě dlouhá cesta.

Vztah k vytvářenému programu

Ono se zdá, derniéra, něco jde pryč... ale i do toho šlo hodně energie. [...] Bylo to osm dní, a to hodně lidem zůstalo v paměti. [...] Zbralo to nakonec strašně moc emoční energie. [...] Hodně se to řešilo, hodně se o tom mluvilo, hodně se to prožívalo.
Odpovídající 8

S těma derniérama to dává smysl, měli jsme strašně moc představení.
Odpovídající 6

Pomáhal-a jsem s jednou intervencí [...] a pak jsem šel-šla jako účastník-účastnice. A to bylo moc fajn, to jsem si užil-a.
Odpovídající 7

Zatímco vůči publiku byla nerůstová sezona HaDivadla komunikována jako zastavení produkce nových děl a hlubší invenční zásah do stávajícího repertoáru, pro pracovníky a pracovnice divadla měla především charakter redukce stávajícího repertoáru a vymýšlení jednorázových projektů.

Ve vztahu k derniérám stávajících inscenací zaznamenal smutek, který loučení s nimi provázel. V lednu roku 2022, kdy oficiálně začal program nerůstové sezony, mělo HaDivadlo na repertoáru dvacet jedna inscenací. Na konci června už jich bylo jen třináct. Osm dní znamenalo osm rozlučkových večírků, osm „naposled“ krásných večerů, které se už nikdy nebudou opakovat. Takové množství loučení znamenalo silný emoční zásah napříč celým divadlem. V rozhovorech se opakoval smutek například nad Woyzeckem či nad '68 a že na repertoáru místo nich zůstávají inscenace, které se současným dramaturgickým nastavením divadla nekonvenují.

Zároveň ale derniéry některých inscenací znamenaly úlevu, především pro pracovníky a pracovnice v zázemí divadla,

protože některé inscenace byly spojeny s řadou praktických problémů. Některé dekorace překážely při reprízách jiných inscenací. Další inscenace zase spoléhaly na nespolehlivý či již zastaralý systém přenosu videa. Stejně tak respondenti a respondentky napříč divadlem zmiňovali přebujelost repertoáru – některé inscenace se hrály méně či téměř vůbec – a uznávali, že bylo potřeba jej redukovat a že to divadlo ozdravilo. U těchto odpovídajících se objevoval názor, že smutek po zderniérovaných inscenacích je jen sentiment vyvolaný derniérou samotnou a pocitem „co by kdyby“.

Ačkoliv se na adresu intervencí objevila i kritika, že jich bylo moc a že ne všechny byly stejně dobré, odpovídající měli tendenci se soustředit na ty, které se jim líbily nebo na kterých se přímo autorsky podíleli. Oceňovali pak mimo jiné právě to, že se mohli do jejich příprav autorsky zapojit, a to, že některé projekty se přenesly do repertoáru divadla, jako například rozhlasová hra *Nikola 2030, 2045, 2080*. Zároveň se však v rozhovorech opakovalo postesknutí, že se do repertoáru nepřenesly další intervence, jako byla ta k inscenaci '68.

Reorganizace provozu a reorganizace tvorby

Bylo málo času, ale víc času. Nebylo moc volna, ale měli jsme víc času na tu práci samotnou.
Odpovídající 1

Když to porovná s touto novou sezonou, tak to byla koncentrace na víc věcí v menším, ale intenzivním měřítku. Prostě se za krátkou dobu musela udělat nějaká věc. Zas ale na ni nebyl kladenej takovej důraz. [...] mohli jsme říct, to už máme za sebou, a mohli jsme se věnovat něčemu jinému.
Odpovídající 5

Bylo zajímavý, že ty tvůrčí intervence byly počinny herců, že to byla víc jako kolektivnější práce, než kdyby šéf divadla nebo režisér hry přišel s nějakým svým režijním počinem, co jak bude.
Odpovídající 9

Od klasického repertoárového provozu, v němž se dopoledne zkouší nová inscenace a večer reprizuje vybrané představení, se v nerůstové části sezony HaDivadlo přesunulo k organizování jednorázových, často však vícedenních akcí. To na jedné straně otevřelo prostor pro uplatnění nových nápadů, na druhé straně to však znamenalo jiné rozložení pracovní zátěže.

Výrazná část odpovídajících zmiňovala psychickou únavu vyplývající z náročného harmonogramu a neustálé nutnosti komunikovat všechno znovu, detailně a nanovo či z toho, že u některých intervencí nebyla do poslední chvíle známa jejich podoba. Některé z nich byly, podle odpovídajících, nejen technicky, ale i materiálově náročné. Odpovídající, především ti pracující v zázemí divadla, se také shodovali, že příprava intervencí pro ně byla spíše koloběhem, v němž neměli moc času na oddych. Hraní večerních repríz pak znamenalo úlevu, protože při nich již všichni věděli, co je potřeba dělat.

Ačkoli odpovídající zmiňovali komunikační neshody a konflikty uvnitř kolektivu vyplývající z časového vypětí, chaosu během příprav či duplikování práce, podotýkali také to, že se díky tomu naučili komunikovat mezi sebou víc asertivně. Vymýšlení intervencí tak mělo podle odpovídajících pozitivní dopad na komunikaci s uměleckým vedením. Někteří, když mohli, pracovali i na těch intervencích, které neměli na starosti, a zajímalo je, co se vymýšlí a na čem se pracuje.

Nerůstová sezona tak podle odpovídajících umožnila širší dialog uvnitř kolektivu divadla. Zvýšilo se podle nich množství společných aktivit, tvoření, vymýšlení a zkoušení nových přístupů. Zvlášť oceňovali, že herci a herečky přebírali kreativní zodpovědnost za vznik intervencí. Pro některé pracovníky a pracovníce divadla byla sezona příjemným vystoupením ze stereotypu, pro jiné zase spíše zkouškou nervů. „Instantnost“ připravovaných projektů mohla být i uklidňující – jakmile se jeden projekt ukončil, už na něj nemuseli myslet a šli se věnovat dalšímu. Odpovídající však tuto „instantnost“ nechápali jako naplnění idejí nerůstu, protože na realizaci, vychutnávání či přehodnocování jednotlivých projektů nebylo podle nich dost času.

Paradox nerůstové praxe v růstovém systému

Super, že se o to někdo pokusil, že takhle prakticky na ten nerůst poukázal.

Odpovídající 2

To je ten paradox, právě [...] Byla to sezona právě tak náročná, jako kdyby se „rostlo“...

Odpovídající 3

Asi to nebylo nic, co bych nezažil-a, co se týče nějakých problémů nebo improvizace. Myslím, že tam nebylo nic, co by mě překvapilo.

Odpovídající 1

Rozhovory s pracovníci a pracovníky HaDivadla naplno odhalily paradoxní situaci, v níž se instituce v rámci nerůstové sezony ocitla. Zpovídání na jedné straně oceňovali ideu nerůstu, která celou sezonu inspirovala. Koncept hodnotili jako odvážný a byli rádi, že se do takové sezony divadlo rozhodlo jít. Líbila se jim radikálnost, odvaha k experimentu i vnesení jistého chaosu v rámci organizace tvorby, stejně jako vznik nových, zajímavých projektů a nové typy spolupráce.

Ale víceméně shodně uváděli, že sezona byla velmi vyčerpávající, možná i více, než kdyby se „rostlo“, tj. kdyby se zkoušely normální inscenace. Někteří pracovníci a pracovníci divadla také říkali, že tato sezona pro ně nic nového nepřinesla. Jen spíše zhustila množství jejich práce. Proto se, podobně jako část herců a hereček, kterým chybělo klasické každodenní zkoušení, přikláněli k názoru, že standardní inscenační provoz divadla jim vyhovuje více.

Část pracovníků a pracovníc divadla naopak poukazovala spíše na to, že vše v této sezoně bylo v něčem nové, nečekané a nepředvídatelné. Tito odpovídající uváděli, že k nerůstové praxi má divadlo prostě ještě daleko a že k němu povede ještě dlouhá cesta. Přikláněli se přitom k méně striktnímu pojetí umělecké práce a zdůrazňovali, že ne všechny projekty se musejí na sílu dotáhnout a že je potřeba do příště najít způsob, jak snížit nerovnováhu mezi nezapojenými a zapojenými pracovníky a pracovníci divadla.

Experimentovat dál

Zdá se, že nerůstový experiment představoval pro HaDivadlo důležitou zátěžovou zkoušku. Ta na jedné straně přinesla zajímavé výsledky a podněty pro další fungování divadla. Především se ukázalo jako nosné a všeobecně kladně přijímané větší zapojení kolektivu divadla do tvůrčích aktivit a experimentování s proměnou pozic v divadle (členové a členky hereckého souboru se stávají iniciátory a iniciátorkami vlastních tvůrčích projektů).

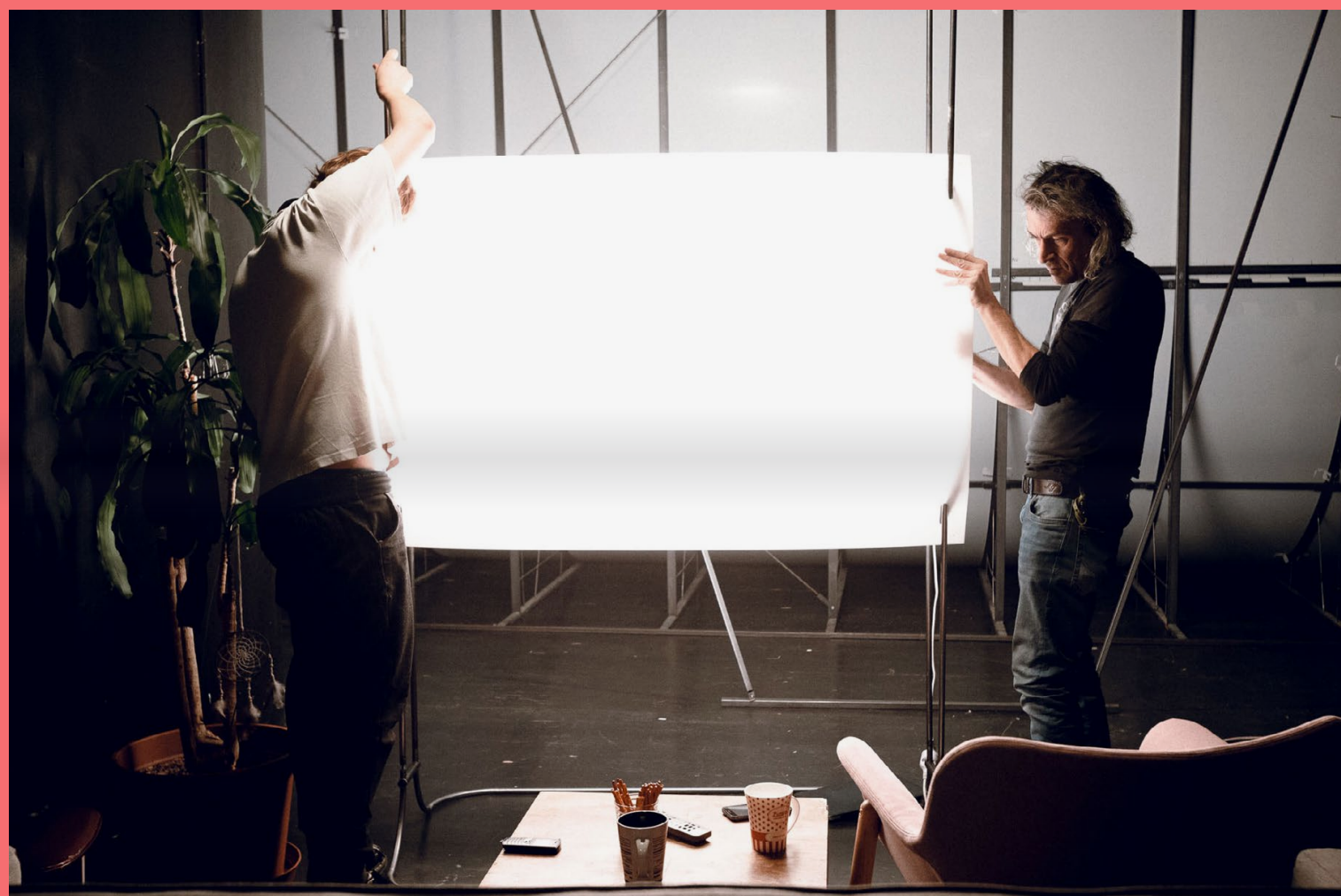
Na druhé straně však nerůstový experiment vystavil výraznou část pracovníků a pracovníc divadla velkému tlaku. Ten v nerůstové polovině sezony vznikl kvůli souběhu provozu repertoárového divadla, které téměř každý večer hrálo představení, a projektového provozu, v rámci něž se připravovaly intervence do jednotlivých inscenací, které měly nezřídka podobu menšího festivalu. Kromě toho, že hereckému souboru odpadlo dopolední zkoušení, se tak pro pracovníky a pracovníce divadla z hlediska pracovního vytížení mnoho nezměnilo. Osm jednorázových projektů si totiž vyžadovalo stejné množství administrativní, technické i produkční

práce, jako by se jednalo o připravovanou inscenaci. Příprava jednorázových intervencí se tak paradoxně stala větším koloběhem, protože se muselo stihnout více výstupů za kratší čas.

Částečně lze příčinu tohoto tlaku spatřovat v dobíhající pandemii koronaviru. Během ní totiž vznikly tři inscenace, které bylo třeba v sezoně odpremiérovat a nerůstové fungování se kvůli nim muselo odsunout na druhou polovinu sezony. Systém tlaku na produkování nových děl, vůči kterému se tvůrci chtěli nerůstovým experimentem vymezit, je tak dohnal do paradoxní situace zvýšení produkce a intenzivnější práce.

Zároveň ale došlo k zanedbání pečujícího přístupu a principu pomalosti, které jsou nezbytnými součástmi nerůstového fungování. Neprojevovalo se to jen v intenzivní produkci intervencí, ale také v opomíjení péče o kvalitní vztahy v rámci celého kolektivu, na kterou již nezbyval čas. Prostor a pozornost tak v nerůstové sezoně dostala spíše tvorba než lidé, kteří se na ní podílejí.

Vedení HaDivadla tuto zkušenost z nerůstové sezony v textu *Předtucha radosti* shrnuje v nově nabytém přesvědčení, „že základem dobrého divadla jsou kvalitní vztahy uvnitř, komunikace a spokojenost všech složek týmu ve stávající dramaturgii“. Následující sezonu věnovanou „blízkosti“ tak lze chápat jako pokus rozvinout ty nerůstové principy, které byly během nerůstového experimentu opomíjeny. ☺

Americký ekonom a futurolog **Dennis L. Meadows** sestavuje první report **Limity růstu** (The Limits to Growth) pro mezinárodní organizaci Římský klub, která sdružuje významné osobnosti z oblasti vědy, výzkumu, podnikání i politiky za účelem rozšiřovat společenský a politický dialog o nejzásadnějších environmentálních a společenských otázkách.

Založení asociace **Research and Degrowth**, která se zaměřuje na výzkum a zvyšování povědomí o nerůstu. Pořádá různé vzdělávací akce, akademické i praktické kurzy a propojuje menší nerůstové organizace na lokální i mezinárodní úrovni.

Koná se **Druhá mezinárodní konference o ekonomickém nerůstu pro ekologickou udržitelnost a sociální spravedlnost** v Barceloně, které se zúčastnilo 500 lidí ze 40 zemí světa.

Vychází číslo **Sedmé generace** (7G) věnované nerůstu. Najdeme v něm texty Nadi Johanisové, Evy Fraňkové nebo Vojtěcha Pelikána.

Papež František vydává encykliku **Laudato Si'**, ve které vyjadřuje své přesvědčení o neudržitelnosti kapitalistického systému a zpochybňuje mocenské uspořádání světového trhu.

Vznik neziskové organizace **Degrowth Vienna**, která zakládá portál www.degrowth.info. Otevírá se tak širší přístup k akademickým textům a publikacím o nerůstu.

1972

2006

2010

2011

2015

2018

1974

Teoretik Nové levice **André Gorz** jako první používá pojem nerůst v kontextu limitů materiální produkce, které jsou nekompatibilní s ekonomickým systémem kapitalistické produkce.

1992

Na světovém summitu v Riu de Janeiro se objevuje pojem **trvale udržitelný rozvoj**, který počítá s tím, že ochrana přírody a kapitalistická ekonomika jsou kompatibilní. Tento narativ zpomaluje prosazování radikálnějších environmentálních konceptů ve veřejné sféře.

2000

O nerůstové ekonomice a konceptu udržitelného nerůstu se začíná více psát. Mezi nejznámější autory této první vlny patří například **Serge Latouche**, **Joan Martínez-Alier** nebo **François Schneider**.

2007

Ve Francii se nerůstové myšlenky začínají prosazovat v politice, vzniká první politická strana **Parti pour la décroissance** představující ekonomické alternativy.

2008

Koná se první velká mezinárodní **Konference o ekonomickém nerůstu pro ekologickou udržitelnost a sociální spravedlnost** v Paříži, které se zúčastnilo 140 lidí ze 30 zemí světa.

2012

Povědomí o nerůstu se pomalu šíří i v České republice, například formou bytových seminářů studentů a studentek Katedry environmentálních studií FSS MU nebo participativních diskusních seminářů Open Space, které organizuje Trust pro ekonomiku a společnost.

2014

Mezinárodní nerůstová konference pro ekologickou udržitelnost a sociální spravedlnost v Lipsku. Pořádá ji **Research and Degrowth** spolu s německou neziskovou organizací **Konzeptwerk Neue Ökonomie**.

2016

Intenzivnější rozšíření nerůstového hnutí v zemích střední Evropy. Francouzský aktivista **Vincent Liegey** pomáhá šířit nerůst v Maďarsku, organizuje mezinárodní konferenci o nerůstu v Budapešti.

2020

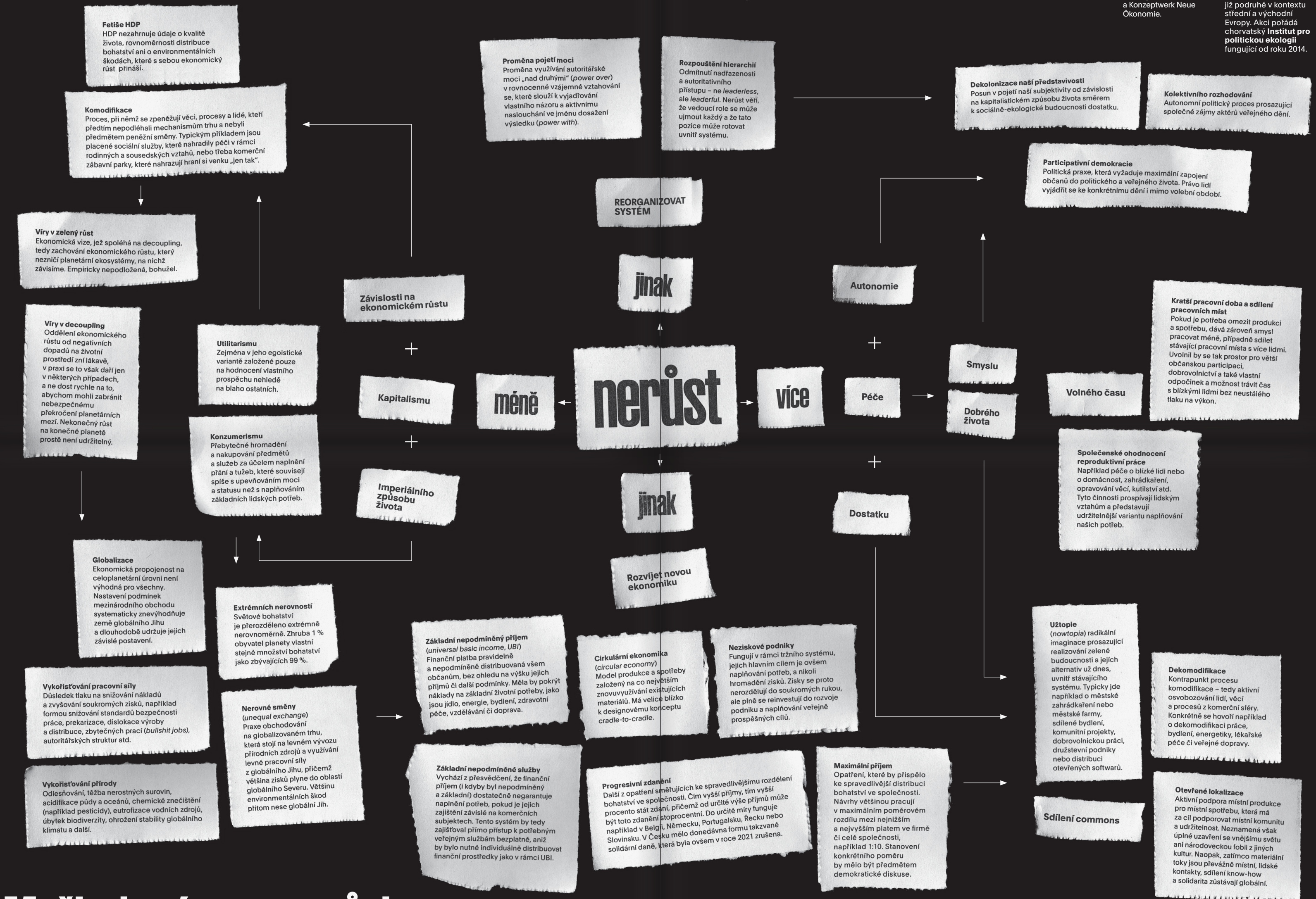
Degrowth Vienna pořádá **Mezinárodní nerůstovou konferenci o strategiích pro sociálně-ekologickou transformaci**, která se kvůli pandemii odehrává online. Díky tomu se jí může účastnit přes čtyři tisíce lidí.

2022

V Brně se odehrává první nerůstová konference v České republice na téma sociálně-ekologické transformace, kterou společně pořádá parlamentu **Beyond Growth** (Za hranice růstu) a v Záhřebu se 29.8.–2.9.2023 koná 9. mezinárodní akademicko-aktivistická konference o nerůstu, jejíž podruhé v kontextu střední a východní Evropy. Akci pořádá chorvatský **Institut pro politickou ekologii** fungující od roku 2014.

2023

Plánují se dvě významné nerůstové konference: 15.–17. května 2023 proběhne v Evropském parlamentu **Beyond Growth** (Za hranice růstu) a v Záhřebu se 29.8.–2.9.2023 koná 9. mezinárodní akademicko-aktivistická konference o nerůstu, jejíž podruhé v kontextu střední a východní Evropy. Akci pořádá chorvatský **Institut pro politickou ekologii** fungující od roku 2014.

Arawana Hayashi (*1944) je tanečnice a choreografka znalá jak východních (bugaku), tak západních (balet) forem tance. Je také acharya (seniorní učitelka meditace) v Shambhala Meditation Center v Bostonu. Od sedmdesátých let minulého století se zabývá rozvojem nonverbálních kolaborativních metod improvizace a vnímáním skupinové i osobní přítomnosti. Je zakládající členkou Presencing Institute a ve spolupráci s Ottou Scharmerem, profesorem na MIT a autorem Teorie U (Presencing), vytvořila Social Presencing Theatre (SPT), performativní metodu pro ztělesňování vynořujících se změn společenských systémů. Je také autorkou knihy *Social Presencing Theater: The Art of Making a True Move* (2021).

Social Presencing Theatre: tři základní nástroje

Následující text je překlad instrukcí ke třem základním nástrojům metody Social Presencing Theatre (SPT). Tato performativní metoda je určena k hlubšímu uchopování současné reality a k prozkoumávání vynořujících se možných budoucností. SPT spatřuje lidskou moudrost v každé situaci a snaží se nám pomoci posouvat se k lepším, zdravějším budoucnostem. SPT lze aplikovat jak na úrovni individuální, tak i na úrovni skupiny, organizace či většího společenského systému. Nejedná

se přítom o „divadlo“ ve smyslu západní divadelní konvence, nýbrž o prosté využití lidského těla (lidských těl) k překračování omezujících konceptů uvažování, k vytváření bezprostřední komunikace, k zapojování intuice a ke zviditelňování současné reality, ale i hlubších – často neviditelných – nástrojů umožňujících stávající stav do hloubky proměnit. SPT se zakládá na celoživotní taneční a pohybové praxi jeho zakladatelky Arawany Hayashi a na myšlenkách Otty Scharmera

výjádřených v Teorii U. Ta mimo jiné chápe lidské „já“ jako dualitu – na jedné straně je „já“ tvořeno „současným já“, které vzešlo z konkrétní osobní minulosti, a na druhé straně je tvořeno „vynořujícím se budoucím já“, které představuje to nejlepší, čím by ono „já“ v budoucnosti mohlo být a čím by se mohlo stát. SPT je v tomto kontextu chápáno jako nástroj k tomu, aby „současné já“ a „vynořující se budoucí já“ spolu mohla navázat nerušenou komunikaci.

Základní rámec cvičení

Klíčovou dovedností pro SPT je vědomí tělesné přítomnosti. To se, stejně jako každou jinou dovednost, učíme praxí. Ve dvacetiminutovém tanci věnujeme pozornost citění svého těla, aniž o něm přemýšlíme nebo ho posuzujeme. Nesnažíme se při něm něco napravovat či měnit ani se nesnažíme něčeho dosáhnout. Pouze vítáme každý okamžik.

Účel cvičení

Toto cvičení nás zve k tomu, abychom se více zpřítomnili a zakořenili ve svých tělech. Abychom spočíváním naší pozornosti (myslí) na citění svého těla podpořili své plné bytí v přítomnosti. Jakmile jsou mysl a tělo sladěny, získáme přístup k celostní inteligenci.

Principy

- Jedná se o cvičení, které směřuje k obnově přirozeného sladění těla a mysli.
- Když se utápíme v myšlenkách na minulost nebo na budoucnost či když se upínáme na své názory a soudy, ztrácíme kontakt s přítomným okamžikem.
- Během cvičení je pozornost zaměřena na citění těla, na pocity spojené s pohybem i klidem. (Vůbec nezáleží na tom, jak to vypadá.)

Využití a výsledky

- Zpomalení, uzemnění, zakořenění, ocenění zkušenosti bytí od okamžiku k okamžiku.
- Tělo, mysl a srdce se více otevřou a sladí, což zlepšuje emoční inteligenci a vede k upřímnému naslouchání.
- Zvýšení sebevědomí, bystrosti a kreativity.
- Příprava na cvičení Zásek a 4D mapování.

Příklad

Toto cvičení lze použít jako druh osobního cvičení vědomé tělesné přítomnosti (k němuž někdo může využívat jógu).

Cvičení pomáhá přejít od rychlosti a tlaku pracovního života do uzemněnějšího a vnímavějšího stavu mysli.

Postup cvičení Příprava

Lidé a místo

- Místnost s čistou dřevěnou podlahou nebo podlahou pokrytou kobercem.
- Dostatek prostoru pro ležení na podlaze.

Čas

- Všichni začínají cvičit společně. Začátek a konec cvičení signalizujete gongem či zvonkem.
- V ideálním případě trvá cvičení dvacet minut. Je úplně v pořádku cvičit i jen deset minut.
- Vyhraďte si čas na krátkou reflexi.

Pomůcky

- Pohodlné oblečení.
- Zvonek či gong k signalizaci začátku a konce.

Sekvence cvičení

Ležení

- Začněte vleže, v odpočinkové poloze, se zavřenýma očima. Vnímejte své tělo spočívající na velkém těle země. Trochu pozornosti věnujte dýchání do břicha. Zažívejte své tělo, jednoduše, bez posuzování, bez cíle.
- Nechte tělo, aby se začalo hýbat samo od sebe. Dělejte vše, co se tělu zachce, aniž byste sami kolokoliv plánovali. Tělo se může chtít například protáhnout, převalit se nebo zakroutit prsty. Udržujte jeho pohyb blízko země. Jakýkoli pohyb je dobrý. Při pohybu těla věnujte pozornost svým pocitům a svému citění těla.
- Potom zastavení. Vnímejte tělo, jak spočívá v dané poloze, v daném tvaru.
- Pak se opět začněte hýbat a věnujte pozornost pocitu tělesného pohybu.

- Pokračujte tímto způsobem. Střídejte odpočinek a pohyb, věnujte pozornost citění svého těla. Když se hýbeme nebo když odpočíváme, může se naše pozornost soustředit na některou část těla (spodní část zad, koleno, rameno) nebo na citění těla jako celku.
- Když si všimnete, že nad něčím přemýšlíte, že začínáte škatulkovat či hodnotit svou zkušenost, nechte své myšlenky odejít. Prostě spočiňte svou pozorností na citění svého těla.

Sezení

- Po několika minutách nechte tělo, aby se posadilo. Pokračujte ve střídání pohybu a zastavení a oči mějte stále zavřené.

Stání

- Po nějaké chvíli přejděte do stoje. Pokračujte ve střídání pohybu a zastavení. Můžete se ohýbat či různě otáčet, stále však udržujte pocit stání na jednom místě.

Pohyb prostorem

- Otevřete oči a začněte se pohybovat po místnosti. Mějte oči sklopené, snažte se jimi vnímat celek a nezaměřovat se na detaily kolem, svou pozornost zaměřte na své tělo a nezapomínejte se tím, co dělají druzí.

Nalezení konce

- Na konci dvaceti (deseti) minut cvičení se zastavte v určité pozici a setrvejte v ní. Počkejte v této pozici, dokud ostatní nenajdou svou pozici a své místo v prostoru. Vnímejte zadní části těla. Vnímejte plně trojrozměrnost svého těla. Pak si uvědomte prostor pod a nad tělem a kolem něj.

Reflexe

- Krátce se zamyslete ve dvojicích nebo trojicích. Každý mluví minutu až dvě. Ostatní pozorně naslouchají. Čeho jste si všimli? Co jste se o sobě dozvěděli?
- Mluvte z pozice první osoby o tom, čeho jste si všimli, co jste cítili nebo co jste dělali. Pamatujte, že neexistuje žádný ideální tanec či „lepší“ nebo „správný“ zážitek. Zážitek není totéž jako interpretace zážitku či myšlenky o něm. Zážitek každého člověka je pro něj v tu chvíli právě oním dokonalým tancem.
- Až poté budete během dne sedět na židli nebo stát ve frontě, až půjdete k autu, nezapomeňte věnovat pozornost svému tělu. Vnímejte celé své tělo – chodidla na podlaze, vzpřímenost postoje, temeno hlavy.
- Všimněte si, že jakmile cítíte své tělo, dostává se i přirozený pocit bytí a přítomnosti.

Zásek

Základní rámec cvičení

Toto je hlavní technika SPT. Další formy (jako 4D mapování níže) jsou variacemi tohoto cvičení. Jedná se o proces, při kterém se aplikuje cesta po U, popsaná v Teorii U, od Sochy 1 (současná realita) k Soše 2 (vynořující se budoucnost). Nevíme, jaké pohyby se vynoří ani kde se zastaví, ale můžeme pohyb následovat a pak reflektovat svůj zážitek z něj. Z toho mohou vzejít překvapivé poznatky.

Účel cvičení

Toto cvičení nás zve k tomu, abychom si začali všimát sklonu jednotlivců i skupin směřovat k rozumnější, svobodnější, zdravější a kreativnější situaci a abychom začali svou současnou realitu vnímat hlouběji. Odnaučujeme se přítom snahám „opravit“ svou situaci ze stejné pozice, ze stejného nastavení mysli či ze stejného referenčního rámce, které ji způsobily. Upustíme při něm od svého návyku „chci řešit problémy“ a do současné situace se hluboce tělesně procítíme. Tím, že budeme věnovat pozornost svému „tělesnému vědění“ a sociálnímu prostředí, objevíme nové směry či nové vhledy, kterých bychom pouhým přemýšlením nedosáhli.

Principy

- Necht' je tělo vaším průvodcem. Neplánujte, nehrajte (ani pantomimu), nepředstírejte, nemanipulujte, nepředvádějte. Pouze BUĎTE a KONEJTE.
- Opřete se do „zaseknuté“ situace. Moudrost už v ní je přítomna. Všimněte si toho, co se vynořuje – v jazyce Teorie U se tomu říká „puklina“.
- Důvěřujte zkušenosti bytí od okamžiku k okamžiku.

Využití a výsledky

- Zvýšení citlivosti a upřímnosti ohledně pocitové kvality vaší současné situace.
- Potlačení konceptů a vytvoření důvěry v tělesné vědění.
- Pocit sebe jako součásti spolutvůrčího systému.
- Pocit toho, co se vynořuje, budoucnosti, kterou chceme vytvářet.

Příklad

Toto cvičení mohou využít jednotlivci i týmy k tomu, aby se nechali při svém rozhodování a jednání vést inteligenci těla. Plně ztělesnění našich situací nám poskytuje přímou zpětnou vazbu, která se promítá do našich rozhodnutí. Uvědomění si vzájemné závislosti mnoha faktorů a vlivů v každé situaci nám rozšiřuje perspektivu.

Postup cvičení Příprava

Lidé a místo

- Skupiny po čtyřech až šesti lidech.
- Dostatek prostoru pro volný pohyb a pro nerušenou práci jednotlivých skupin.

Čas

- Krok 1 trvá deset minut. Každá osoba sdílí gesto a na konci společného sdílení je několik minut na reflexi.
- Krok 2 trvá pět minut. Všichni cvičí současně.
- Krok 3 trvá deset až patnáct minut za každého účastníka-účastnice. Každý nejprve předvede Sochu 1, pak se pohybem dostane do Sochy 2 a následuje čas na reflexi po „záseku“ daného člověka.

Sekvence cvičení

Krok 1: Ukázka Sochy 1

(Odpovídá videu na u.lab, „Stuck Part 2“.)

- 1 Sedněte si do skupin cca po pěti.
- 2 Přemýšlejte o tom, kde se cítíte zaseknutí, kde jste se zhroutili nebo v jaké oblasti života či práce pocítujete zásek.
- 3 Nechte tento pocit zaseknutí v konkrétní situaci přejít do svého těla jako tělesnou pozici či gesto.
- 4 Ztělesněte svůj pocit zaseknutí. Zkonkrétněte a zviditelněte ho v prostoru.
- 5 Ve skupině jeden po druhém sdílejte tuto Sochu 1. Mezi jednotlivými sochami nechte vždy trochu prostoru pro vstřebání dojmu.
- 6 Na konci sdílení se společně krátce zamyslete nad tím, co jste viděli či cítili.

Krok 2: Přechod od Sochy 1 k Soše 2

(Odpovídá videu na u.lab, „Stuck Part 4“)

- 1 Všichni naráz, paralelně ztělesní svůj zásek (Socha 1) a poté nechají tělo, aby se hýbalo. Když pohyb těla dojde ke svému konci, zastavte se (Socha 2).
- 2 Poté, co všichni dokončili svůj pohyb, zreflektujte ve skupince, co každý zažil a co pozoroval u druhých.

Krok 3: Skupinový zásek

(Odpovídá videu na u.lab, „Stuck Part“)

- 1 Dvě minuty setrvejte ve skupince v tichu a vnímejte sociální tělo skupiny.
- 2 Jedna osoba ze skupiny pozve ostatní, aby se připojili k její soše. Autor-ka sochy ostatní členy-členky skupiny přizývá, aby zdůraznili, rozšířili nebo objasnili jeho-její pocit zaseknutí.
- 3 Jako kolektiv setrvejte u pocitu záseku. Zanořte se do něj.
- 4 Věnujte velkou pozornost kolektivnímu/sociálnímu tělu a tomu, jak se začíná pohybovat, posouvat nebo měnit. Během této fáze nemluvte.
- 5 Když se pohyb zastaví, spočiňte v této Soše 2.
- 6 V pozici Sochy 2 každý ze skupiny řekne jednu větu z pozice „já“.
- 7 Jako skupina pak zreflektujte, čeho jste si všimli, co jste viděli a cítili.
- 8 Následuje okamžik společného ticha.
- 9 Další ze skupiny předvádí svou Sochu 1 spolu se skupinou. Pokračuje se stejně jako výše, dokud se všichni nevystřídají.

Reflexe

Reflexe je zakomponována do každé části cvičení. Účastníci-účastnice mohou cvičení reflektovat několika různými optikami:

- 1 Jaký je rozdíl mezi Sochou 1 (zásekem) a Sochou 2? Čím se liší? Jaký byl pohyb od Sochy 1 k Soše 2?
- 2 Kde v těle pohyb začal? A kde začal v sociálním těle?
- 3 Během skupinového záseku každý člověk zastává či vyjadřuje jiný aspekt systému, stejně tak ale ztělesňuje systém jako celek. Reflektujte, co se doslova stalo, jakou povahu měl daný zážitek a jaké jste při něm zažívali pocity.
- 4 Jaké vhledy či otázky vám vyvstávají?

Dvaceti- minutový tanec

3

Základní rámec cvičení

V SPT se slovo „theatre“ (divadlo) používá v souvislosti s jeho původním významem – místo, kde se něco podstatného stává viditelným nebo kde komunita lidí může vidět svou sdílenou zkušenost. 4D mapování zviditelňuje současnou realitu společenského systému, jakým může být například školní nebo zdravotní systém či státní správa.

Účel cvičení

4D mapování využíváme se skupinami, které chtějí získat nové vhledy do svého fungování nebo chtějí pomocí této metody prozkoumat nějakou konkrétní záležitost.

Principy

- 4D mapování zkoumá jaké nejvyšší aspirace se v systému nabízejí. Předpokládáme, že navzdory diverzitě hodnot a cílů různých aktérů-aktérek existuje v systému základní sdílená moudrost, kterou lze odhalit a zviditelnit v okamžiku, kdy se pohybujeme od Sochy 1 k Soše 2.
- Účastníci-účastnice cvičení uplatňují uvědomění si vlastního těla a nacíťení se na okolní prostor. Ve 4D mapování se nepředvádějí předem připravené nápady nebo koncepty, kterými se k systému vztahujeme.
- Ve 4D mapování jde o vynořování a všímání si toho, jaké posuny v systému mohou být významné při přechodu ze současné reality do vynořující se reality budoucí.
- Pohyb je založen na tom, co se skutečně vynořuje, ne na manipulaci nebo na tom, co si myslíme, že by mělo být.

Postup cvičení Příprava

Role a místo

- Ve 4D mapování jsou dva základní typy rolí – hráči a udržovatelé prostoru. K nim se připojuje role facilitátora-facilitátorky a role zapisovatele-zapisovatelky (ten-ta zapisuje věty, které lidé říkají v rámci svých Soch).
- Udržovatelé prostoru obvykle sedí v kruhu a hráči ztělesňují role v jeho středu.
- Hráčů bývá deset až dvanáct. Všichni ostatní zůstávají na svých místech po obvodu kruhu (do okamžiku, kdy začne přechod ze Sochy 1 do Sochy 2, tehdy se udržovatelé prostoru mohou pohybovat po obvodu kruhu).
- 4D mapování je společně vytvářená událost, která je závislá na kvalitě pozornosti všech zúčastněných, takže role hráčů je stejně důležitá jako role udržovatelů prostoru.
- Role v systému (které budou hráči ztělesňovat) by měly být určeny předem, tedy ještě před zahájením 4D mapování.
- Důležitá poznámka k rolím: vždy zahrňte role, které reprezentují toto trojí dělení: 1) zeměkoule/prostředí, 2) marginalizovaní (skupiny, individua), 3) nejvyšší budoucí možnost systému.
- Napište název role na kartičku s lepicí páskou na zadní straně, aby si každý role zapamatoval. Příklady naleznete v u.lab videu „4D mapping part 3“.

- Rozhodněte, v jakém pořadí bude facilitátor-facilitátorka vyvolávat role. Podle nás je užitečné začít s těmi rolemi, které mají v systému více moci.

Sekvence cvičení

Společná iniciace

- 1 Určete někoho, kdo skupině představí případ či systém, kterým se budete zabývat, podobně jako by se jednalo o případ medicínský, aby všichni měli ponětí o současné realitě. Toto představení by mělo trvat maximálně deset minut.
- 2 Na chvíli se zastavte a věnujte se uvědomování a nacíťování vlastního těla. Napojte se na pocit vlastní tělesnosti, zejména na zadní části svého těla.
- 3 Facilitátor-facilitátorka může každému připomenout: až vstoupíme do prostoru, opustíme koncepty „jak by to mělo být“ či „jak by se to mělo změnit“ – neznáme odpovědi. Vstupujeme do otevřeného prostoru s otevřenou myslí a každý ztělesní svůj vybraný prvek systému. Svým tělem vytváříme tvar, v němž cítíme vyjádření určité kvality role, kterou hrajeme.

Vystoupení z každodenních rolí

Před samotným 4D mapováním vyzvěte všechny, aby během tohoto cvičení opustili role, které zastávají v každodenním životě (profesní, společenské apod.). Osvědčilo se nám, když si všichni krátce (pro sebe) řeknou, že si váží možnosti ztělesnit novou roli, že si z ní vezmou ponaučení a že všechno ostatní nyní nechávají za sebou.

Společné citění

- 1 Facilitátor-facilitátorka řekne název role a zvedne první kartu s onou předem určenou rolí.
- 2 Lidé z kruhu po jednom vstávají a dobrovolně se rozhodují, že ztělesní danou roli. Jediným omezením je nehrát roli, kterou člověk zastává ve svém každodenním životě.
- 3 Hráč-hráčka si vezme kartičku s rolí a přilepí si ji na oblečení tak, aby ji ostatní viděli.
- 4 Hráč-hráčka si pak najde místo v prostoru uvnitř kruhu a zaujme pózu (Socha 1), která odpovídá zkušenosti této role v systému. Každý nový hráč-hráčka vstupující do kruhu zaujímá své místo ve vztahu k centru, k okrajům a k ostatním hráčům-hráčkám. Může jim pomoci, když se sami sebe zeptají: Jsem větší či menší, uprostřed nebo na kraji? Cítím se silný, slabý či zranitelný? Ať už je odpověď jakákoli, ztělesňuji ji v prostoru tak, aby to ostatní viděli. Pamatujte, že nehrávejte, ale že se vcítíte do role, identifikujete se s ní a ztělesňujete ji.
- 5 Jakmile hráč-hráčka najde tvar Sochy 1, řekne větu vycházející z tělesného zažívání daného tvaru z pozice „já“. Zapisovatel-zapisovatelka věty zaznamenává.
- 6 Poté facilitátor-facilitátorka vyvolá další roli a celý proces se opakuje, dokud nejsou všechny role ztělesněné.
- 7 Jakmile jsou všichni hráči-hráčky na svých místech, facilitátor je vyzve, aby ještě upravili své umístění, úroveň nebo nasměrování v prostoru tak, aby to přesněji ztělesňovalo současnou realitu.
- 8 Udržovatelé-udržovatelky kruhu jsou velmi důležití, protože udržují prostor, aniž ho nějak posuzují.
- 9 Až všichni hráči-hráčky najdou své místo a tvar (svou Sochu 1), vytvářejí Sousoší 1. Sousoší 1 reprezentuje (kolektivní) citění současné reality systému.

Presencing

- 1 Hráči-hráčky se oprostí od všech předstáv o výsledku a zůstanou na chvíli v naprosté nehybnosti.
- 2 Někde v sousoší vznikne pohyb.

Krystalizace

- 1 Pak se celé sousoší dá do pohybu a pokračuje v něm, dokud se celé sociální tělo nezastaví v Sousoší 2. Celý tento proces může trvat kolem pěti minut.
- 2 V pozici Sousoší 2 jednotliví hráči-hráčky postupně řeknou jméno své role a jednu větu o své zkušenosti v této pozici. Zapisovatel-zapisovatelka věty zaznamenává.
- 3 Facilitátor-facilitátorka může přizvat lidi z kruhu, aby za sebe také řekli jednu větu.

Generativní dialog

V celé skupině se nyní zamyslete nad tím, co jste právě zažili. Popište svou cestu od Sousoší 1 k Sousoší 2. Zdůrazněte reálná data. Čeho jste si všimli, co jste viděli, co jste dělali? Nám se jako užitečné jeví následující otázky:

- Kde v Sousoší 1 začal pohyb?
- Kdy se Sousoší 1 posunulo? Kde se zrodil proces jeho transformace?
- Jak se v průběhu času vyvíjela vaše pozornost?
- Jak se v průběhu času měnilo vaše citění Místa, Času, Já a Druhého?
- Pokud by cesta od Sousoší 1 k Sousoší 2 byla filmem, jak byste ho nazvali? Dejte jí název nebo jméno.

Můžete se také zamyslet nad následujícími otázkami:

- Jaká byla vaše zkušenost coby „hráče-hráčky“ či „udržovatele-udržovatelky prostoru“? Co vás překvapilo?
- Jaké jsou klíčové rozdíly mezi Sousoším 1 (současnou realitou) a Sousoším 2 (vynořující se realitou)? Které tři hlavní aspekty se během cesty od Sousoší 1 k Sousoší 2 proměnily?
- Jaké další kroky podniknete v návaznosti na tuto zkušenost? ☺

Dámy a pánové!

proč je svět tak přeplněn věcmi!
většinou jsou zbytečné, ošklivé, blbě,
když si jdu do supermarketu říci o rybí kosti
jsem vždy otřesen vším tím nesmyslem.
nejpodivnější
nad meze mého chápání:
TOALETNÍ PAPIR.

stopy života, trus na stezkách zvěře.
ahoj kojote, ahoj srno, ahoj grizzly, ahoj tchoři!
jestlipak salamandr tokijský musí každý týden do Tokia
pro toaletní papír?

jez jak pták
spí jako ryba
záhadným procesem savců
časné každé ráno
platím daň přírodě
bez toaletního papíru.

nad průzračným bubláčkem
odevzdávám použité jídlo
zadek si opláchnu čerstvou vodou.

dle místa a ročního období
světlo tká mnohé zázraky
barva, vůně, tvar –
hebké a sladké pro tvoji říř.
ahoj pivoňko, ahoj kamélie, ahoj magnólie!

země orlů,
poušť Pinacate, Mexiko
vytřel jsem se květem sudovitého kaktusu
pohřbil vše hluboko do sopečného písku
ó, teď mé opotřebované látky možná vykvetou
květem juky, pouštní svíce.

ó trávo! ó stromy!
bohyně kyslíku, energie, krásy!
nevšímajíce si lidské falešnosti
štědře rozdáváte
květy na jaře
zelen v létě
purpur na podzim:
ahoj šalvěji, ahoj jalovče, ahoj olše!
nelechtej mou říř, ahoj sómo – muchomůrko červená!

dámy a pánové!
za východu slunce
seberte duhovou rosu
ze širokého listu tara
a použijte ji
k vysvěcení své zadnice!

drcené kosti stromů
dábelská továrna zvrací dřevinu – papír
valí se, vrší se do hromad v supermarketu
TOALETNÍ PAPIR.

už je to tady
záplava toaletního papíru
jako průjem
odvléče nás spolu se všemi živými bytostmi
dolů do podsvětí.

rajský koberec –
pera našich okřídlených sester
štědře rozhozená
v lesích, na plážích, préríích, ve městech
rozkošná k vytírání.
ahoj kolibříku, ahoj střízlíku obecný
ahoj bažante, ahoj čápe!

korálový útes mořská kytice.
neužívej ale živé láčkovce
nejisto ti popálí pozadí –
suché chaluhy, mušle zavinituce, O. K.
chce-li se ti, noha chobotnice.

přivábeny tvými výměšky v mělké vodě
připlují k tobě drobné rybky
pochytej je, usmaž je a sněz.
ahoj Moby Dicku
opláchni mi kostré vodotryskem!
páteř Matky Země
trojcestí věčnosti, lidských dějin a tvé duše
nejlibeznější toaletní papír
kámen!

vysezený teplým sluncem
v korytě potoka
tento třpytivý oblázek
dýchá, roste a jde s námi
na druhých břeh
tak sladký, tak teplý!
lze koupit něco tak milého v supermarketu?

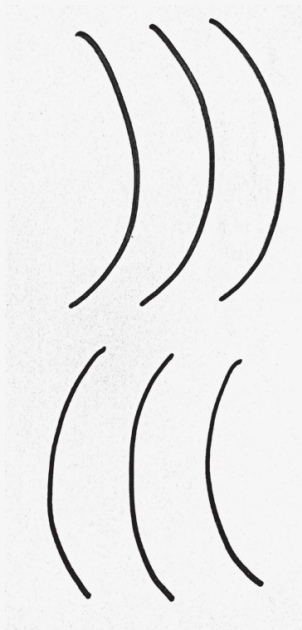
tady, vysoko na ledovci
vítr mysl mrzne
nic po ruce k vytření, ale
hle! od mořeny sem pluje
bílý chumáč mraku.

dámy a pánové
musím už jít –
platit daň zemi.
u průzračného potůčku
právě dnes rozkvetla horská azalka.
na bobku nad malým vodopádem
naslouchaje zpěvu lednáčka
s květinou v ruce
medituji o veselém kadění –
perfektní obřad vesmírného koloběhu
tak pradávný
tak svěží každý den.

Báseň Nanaa Sakakiho ze
sbírky *Nanao* citujeme
v překladu Jiřího Weina
(Pražská imaginace, 1990).

V kavárně nebo tramvaji si vyhledejte
člověka, který vás na první pohled
vůbec nezaujal. Představte si, jaký je
jeho den a v čem byste si asi rozuměli.

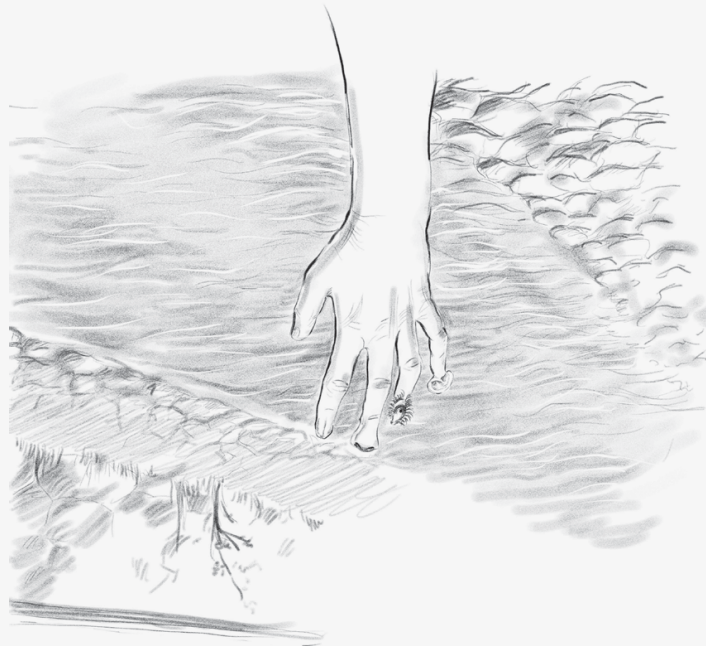
Nadechněte se chaosu,
vydechněte spojení.

Udělejte si seznam věcí, které pravidelně
kupujete. Proberte s ostatními, jak si tři
z nich obstaráte jinak než tržně (koupí).

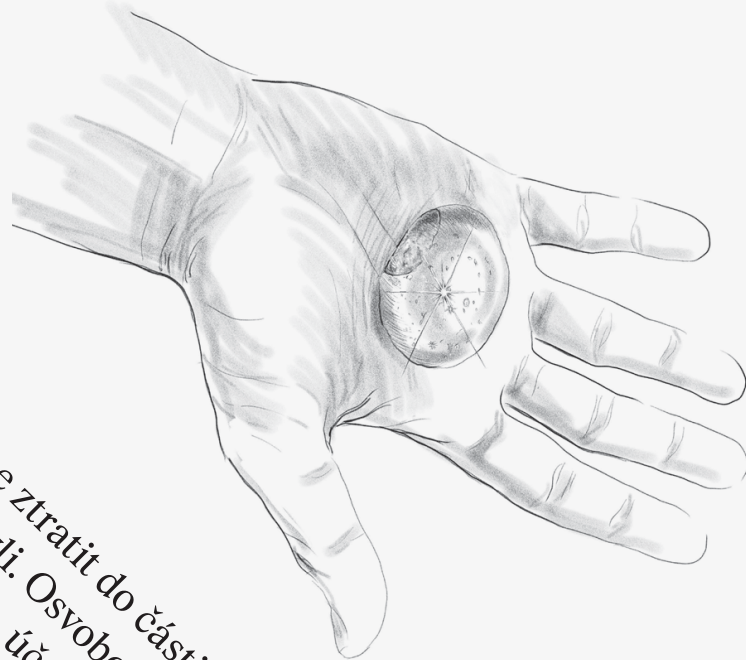
Položte si ruku na břicho a pozdravte své
bakteriální já.* / **

Najděte si dva metry čtvereční
jakéhokoliv prostoru (doporučujeme
všechny mysly. a důkladně jej prozkoumejte
přírodní) a důkladně jej prozkoumejte

V narvané tramvaji či autobuse si uvědomte
příjemnost dotyku cizích těl a podivuhodnost
jejich spolubytí v čase a prostoru.

Mikroorganismy trvale usídlené
v našem těle mají „svou hlavu“,
přičemž zasahují do našeho života
a pracují v náš prospěch víc, než je
většina z nás schopna připustit.
V některých kulturách je břicho
(oblast střev) považováno
za nejmoudřejší kvůli největší
koncentraci života v našich
tělech. – Inspirace: Oldřich Družba:
Mikrovládcí života na Zemi.

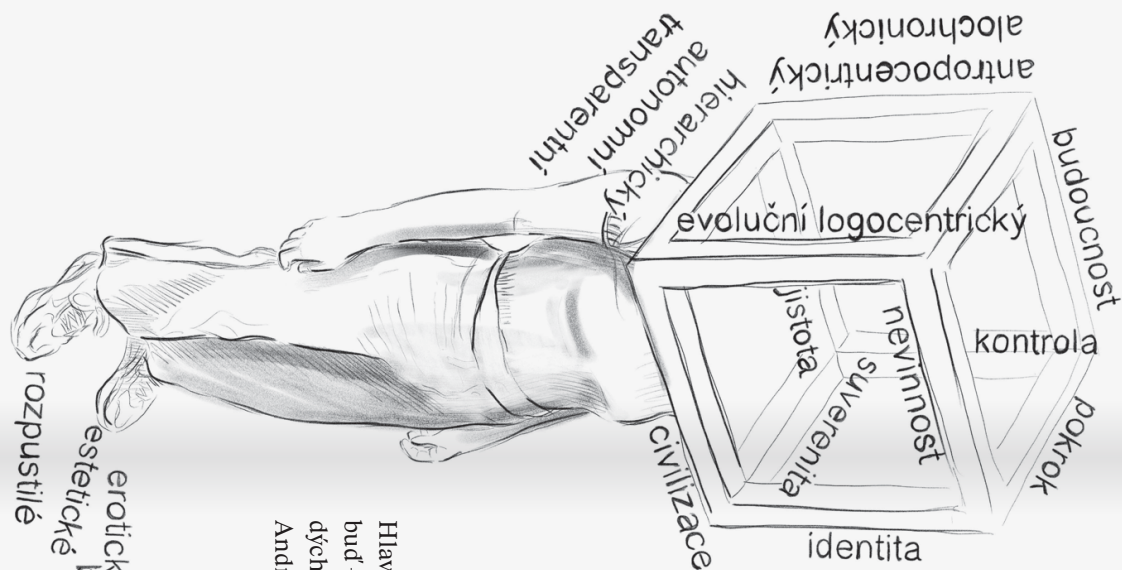
Najděte si jakoukoliv přírodninu, která
vás zaujme, vezměte si ji do kapsy a čas
od času se ji dotkněte.

Postavte společně šapitó.
Tančete spolu v kruhu.

Jděte se ztratit do části města, ve které jste ještě
nikdy nebyli. Osvobodte se od představy cíle nebo
účelu svého toulání.

* Bylo to pestré společenství nesmírtelných vsudyprítomných jednobuněčných
mikroorganismů, které změnilo vlastnosti biosféry, protože na Zemi nebylo
nikoho jiného, kdo by to za ně udělal. Mikroorganismy jsou už po tři a půl
miliardy let největším hybatelem chemických proměn hmoty na naší planetě.
Od samého počátku zůstaly trvalou dominantní částí těl všech vícebuněčných
forem života.

** Vnujete jeden podzimní večer zašití svých děravých věcí (ponožky, kalhoty
a cokoli dalšího), které byste jinak vyhodili.

Hlava a zbytek těla, racionalita a prožívání nejsou
bud – anebo, jak nás učí modernita. Budme celiství:
dýchám, myslím, cítím, tedy jsem. Inspirace: Vanessa
Andreotti: *Bohrend*.

erotické
estetické
rozpuštění

Kde cítíte v těle
solidaritů? Dotkněte
se toho místa
a promněte ho.

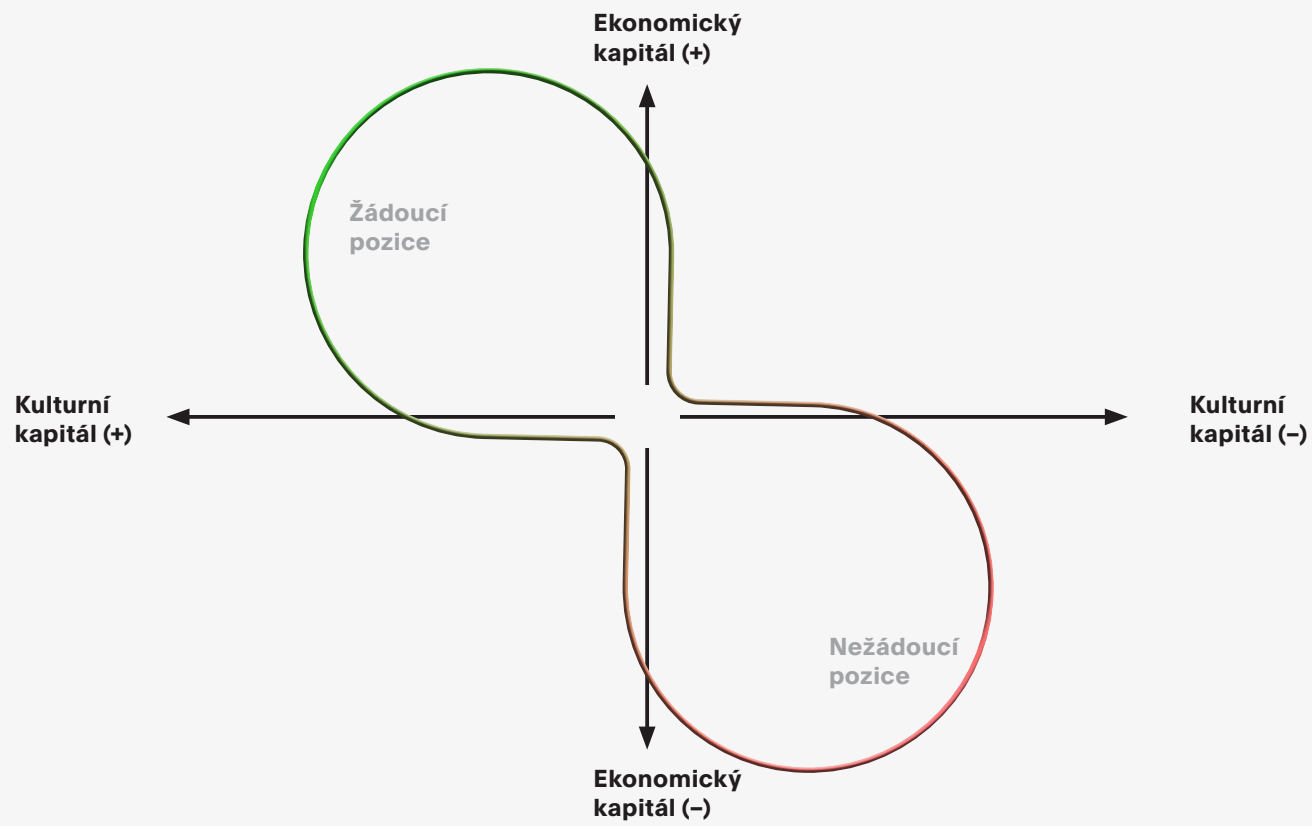
Kde cítíte v těle
vděčnost?
Dotkněte se toho
místa
a promněte ho.

Kde cítíte v těle hněv
z bezpráví? Dotkněte
se toho místa
a promněte ho.

Vyberte si jednu svou obvyklou každodenní
činnost a dělejte ji velmi, velmi, velmi,
velmi pomalu. Pokračujte, dokud vás
mnohokrát nenapadne, že to je už příliš,
příliš, příliš, příliš dlouho.

Prasklinou v současné realitě
se protáhnete bokem.

Růst je u konce a začíná úrodné bytí

Anketa mezi signatáři a signatářkami Otevřeného dopisu ministru kultury ve věci udržitelnosti a nerůstu v kultuře¹ o tom, jak by měl podle nich nerůst v kultuře vypadat.

Podpisy pod otevřeným dopisem ministru kultury

Během loňského roku se setkávala pracovní skupina složená ze zástupců a zástupkyň různých českých kulturních institucí, jež pracují s koncepcí nerůstu. Výstupem z jejich setkávání byl otevřený dopis ministru kultury Martinu Baxovi zformulovaný na počátku února 2022 v HaDivadle. Dopis podle jeho autorek a autorů chtěl podnítit diskusi „o principech nerůstové kultury a o podmínkách, v nichž dnes umělci tvoří“. Zveřejněn byl v březnu 2022 s možností připojit svůj podpis.

K dopisu se připojilo 316 signatářů a signatářek, především z oblasti kultury. Více než polovina z nich působí v oboru divadla, asi čtvrtina pak v oboru výtvarného umění. Dále jsou zastoupeny hudba, film, literatura. Přítom více než třetina signatářů a signatářek působí ve více oborech či kombinuje nějaký umělecký obor a pedagogické působení na vysoké škole. Pětina podepsaných zastává nějakou vedoucí funkci v kulturní nebo akademické instituci, ať již zřizované, či nezřizované. Signatáři a signatářky zasazují své působení celkem do třiceti šesti obcí v České republice, přičemž dvě pětiny působí v Praze, dále jsou výrazněji zastoupeny Brno, Hradec Králové, Olomouc a Ústí nad Labem. Svůj podpis připojil mimo jiné ředitel CEDU, umělecká vedení jeho tří scén a část redakce CEDITU.

Kulturní instituce stojící za dopisem uspořádaly v červnu 2022 panelovou debatu *Jak tvořit v kultuře udržitelně?*² s ministrem kultury a s kulturní obcí. Debata se věnovala třem tématům, která vzešla z dotazníků mezi signatáři a signatářkami: **1)** Co je to veřejná služba? **2)** Status umělce; **3)** Transformace státní podpory kultury a dotačního systému. Část kulturní obce následně celou iniciativu kritizovala, že se místo prosazování ideje nerůstu zabývá

spíše posílením sociálního statusu pracovníků v kultuře. Zevrubně tuto pozici argumentuje například Jan Motal ve svém blogovém příspěvku *Imunitní deník #28*³.

Na pozadí současných krizí diskusi o nerůstu v kultuře částečně zastínila otázka, zda pracující v kultuře mají, či nemají právo požadovat od státu více podpory. Rozhodli jsme se proto zmapovat paletu postojů, emocí a situací, která vedla kulturní pracovníky a pracovnice k podepsání otevřeného dopisu, a rozeslali jsme signatářům a signatářkám anketu vlastní. Zatímco dotazník autorů a autorek otevřeného dopisu byl zacílen především na požadavky vůči ministerstvu kultury (například zavedení statusu umělce), v dotazníku pro CEDIT jsme se zaměřili na představy a hodnoty, které si s nerůstem signatářky a signatáři spojují.

Anketa CEDITU

Dotazník zasláný redakcí CEDITU se skládal z šesti hlavních otázek:

- 1) Jaké hodnoty jsou pro vás na nerůstu důležité a proč?
- 2) V dopise se zmiňují mimo jiné tyto pojmy: spokojený život, smysluplná práce, vzájemná péče a kvalita vztahů. Co konkrétně si s pojmem **spokojený život** v kontextu své profese spojujete?
- 3) Co konkrétně si v kontextu své profese spojujete se **smysluplnou prací**?
- 4) Co konkrétně si v kontextu své profese spojujete se **vzájemnou péčí**?
- 5) Jak konkrétně si v kontextu své profese představujete **kvalitní vztahy**?
- 6) Jak si představujete nerůstovou proměnu vlastní profesní praxe? Jak se vaše práce změní či by měla změnit? Jak by vypadal váš každodenní život po nerůstové proměně?

Dále jsme se ptali, v jakém oboru dotazovaní působí, zda jejich odpovědi můžeme zveřejnit a zda chtějí k anketě něco doplnit či poznamenat.

Dotazník vyplnilo celkem 27 lidí, tj. 8,5 % signatářů a signatářek. Vzhledem k malé návratnosti dotazníků usuzujeme, že naše anketa nereprezentuje signatářstvo dopisu jako celek, ale že spíše vypovídá o názorech těch, které téma nerůstu v kultuře zajímá nejvíce. Usuzujeme tak i z toho, že odpovídající měli často tendenci se dlouze rozepsat, případně neváhali kritizovat anketu jako takovou.

Nízkou návratnost lze vysvětlit i tak, že během roku 2022 bylo dotazníků a akcí na téma důstojné a udržitelné práce v kultuře příliš mnoho. Vedle šetření, která probíhají dlouhodobě a stojí za nimi statistické úřady a agentury i organizace orientované na kulturní sektor, vznikají nezávislé a neformální iniciativy, které na základě vlastních dotazníků zkoumají poměry a spokojenost lidí pracujících v kultuře. A jen v období května až října 2022 se navíc odehrálo minimálně sedmáct akcí (debat či konferencí) různých nezávislých organizací, kulturních institucí či divadel, které se přímo věnovaly tematice hodnoty práce v kultuře, prekarizaci kulturních pracovníků a pracovníc a jejího řešení.⁴ Dalším vysvětlením může být fakt, že jsme anketu prováděli v době zvyšujícího se společenského napětí, kdy se pod tíhou nejisté současnosti stále hůře udržují víze „lepší budoucnosti“. Část odpovědí tuto skutečnost ostatně reflektovala. Odpovídající uváděli, že neví, jak mají odpovědět, případně že si vlastně nedovedou pod danými pojmy, jako je „spokojený život“, nic představit.

- 1 Otevřený dopis ministru kultury ve věci udržitelnosti a nerůstu v kultuře.
- 2 Jak tvořit kulturu udržitelně?
- 3 MOTAL, Jan. IMUNITNÍ DENÍK #28. [online] 4. 6. 2022.
- 4 Seznam sledovaných událostí, které s tématem přímo souvisely, lze nalézt na webu Národního divadla ndtalks.cz. Autorkou seznamu je Josefína Formanová.
- 5 Citace odpovídajících uvádíme v genderově neutralizované formě.

Hodnoty v kultuře spojované s nerůstem

Chápu hnutí Nerůst jako současnou podobu usilování o proměnu často nezdravého nastavení pracovního a tvůrčího prostředí, s ohledem na environmentální témata, ale i na jakousi emoční či pracovní ekologii a rovnováhu.

Odpovídající 25

Výraz „hodnota“ má komplexní kulturně-historické konotace, které z něj občas mohou dělat vysmívané, neoblíbené klíšé. Když se někdo ohání „hodnotami“, část lidí má tendenci zbystřit. A částečně právem. Nejenže je to slovo nadužívané, ale apel na různé „hodnoty“ mnohdy používají populisté a populistky jako nástroj k zjištění emocí a k získání pozornosti a podpory. Pro nás je však podstatné vědomí, že pokud chceme usilovat o skutečně pozitivní změny ve společnosti, tak se bez diskuse o hodnotách neobejdeme.

Nerůst v této anketě chápeme jako svazek hodnot, které se určitým způsobem vymezují vůči současnému systému globalizovaného kapitalismu a které nabízejí různé systémové alternativy. Tlak kapitalismu a neoliberální politiky doléhá i na český kulturní sektor, který je zároveň silně ekonomicky závislý na veřejné správě. Tlaky globalizovaného kapitalismu a lokálního systému financování kultury se v odpovědích ankety často prolínají, respektive odpovídající je vnímají jako silně propojené. Spíše se na nerůst dívají optikou lokální pozice v rámci českého kulturního systému. V odpovědích se tak výrazně odráží především to, co současný systém české kultury pomíjí, umenšuje nebo zneumožňuje. Odpovídající se explicitně ke globálnímu nerůstovému hnutí nepřihlašují. „Globální“ rozměr se v jejich odpovědích objevuje především skrze důraz na environmentální odpovědnost.

1. Čas na reflexi i čas na změnu

Respondenti a respondentky si s nerůstem spojují zejména dva druhy změny: stabilizaci životních podmínek a flexibilitu kulturního systému. Přičemž oba pojmy chápou v protikladu k růstovému nastavení společnosti. Pod stabilizací si představují jistotu elementárního důstojného příjmu k pokrytí základních životních nákladů. Odpovídající také kladou důraz na dostatek času přemýšlet nejen o vlastní tvorbě, úloze kultury ve společnosti a jejím smyslu, ale také o řešení klimatické a sociální krize. Kde chybí čas – a ruku v ruce s ním energie a peníze –, je obtížné přicházet s udržitelnou vizí.

čas; čas na rozmyšlení; čas na odpočinek; čas na vstřebání impulzů; čas na dozvuky událostí; čas na změnu perspektivy; čas na (ten dobrý) život

Odpovídající 5

2. Přehodnocení vztahu kvantity a kvality

Odpovídající zmiňovali potřebu přenastavit český systém podpory kultury. Místo oceňování kvantity produkce by měl být kladen větší důraz na oceňování kvality práce a vytváření podmínek pro to, aby se v tomto směru mohla rozvíjet.

uskutečnit a transformovat fungování institucí všeho druhu, od rodin přes organizace až ke státní správě...

Odpovídající 22

Dotazovaní spojují s kvalitou také legitimizaci hledání a tápání během tvůrčího procesu. Je důležité mluvit o akceptování „slepé uličky“ jako součásti procesu tvorby. Hledat podle odpovídajících neznámená selhávat. Podmínkou možnosti tvořit kvalitní umění je tak i reorientace na proces tvorby a jeho podpora.

3. Vzájemné uznání jako podmínka

spravedlnosti

Z ankety vyplývá, že nerůst umožňuje rozvoj vztahů na podloží sounáležitosti, dialogu a vzájemné důvěry. Systémový důraz na samostatnost a výkon jedince pěstování těchto vztahů blokuje. Zaměření se na kolektivní sounáležitost a spolupráci může mít naopak dobrý dopad i na hodnoty, o něž je dnes zvláště třeba se strachovat, jako je spravedlnost a důstojnost ve vztazích i v pracovních podmínkách a příležitostech.

Snaha o sociálně správné řešení o rovné nebo alespoň klimatické krizi. Měkkost, rovnější prostředí pro humanismus, důraz na mladé začínající tvůrce mezilidské vztahy.

Odpovídající 1

V odpovědích výrazně zaznívá slovo „tlak“. Odpovídající v anketě zdůvodňují potřebu eliminovat tlak institucionálních autorit, na nichž kulturní provoz závisí, potřebu legitimizovat požadavky na zlepšení pracovních podmínek. Není to tedy jen otázka autorit, ale také proměny představy, co to znamená „mít úspěch“. Měřitko „úspěšnosti“ tvůrce nebo tvůrčiny vycházející obvykle z počtu odpremirovaných inscenací či vystavených děl je totiž v kulturní scéně hluboce zakořeněné.

Nejpodstatnější je pro mě na nerůstu přístup k umění a kultuře bez neustálého tlaku na výsledek, dokázat si obhájit nezbytnost všech fází procesu a jejich dopad na společnost – a to i bez výsledku. [...] Ten tlak na výsledek je dán samotnému počtu pracovních míst, která se mění velmi rychle. Myslím, že oprávněně produkovat, abych se uživila, resp. rezidenci bez výsledku mi skoro žádný grant nezaplátí... ale z části také tím, že jsme na to v České republice prostě už tzv. „nastavení“, váže se s tím jakási „prestíž“ vytíženého člověka a je těžké to jen tak změnit. Skoro se stydím před svými kolegy a kolegyněmi režiséry a režisérkami, když se mě na premiéře nové věci zeptají „co tě čeká teď“ a já řeknu: „ted’ nic, zkouším zase až za půl roku...“ Nepůsobí to jako volba, ale jako že prostě nejsem dost dobrý a na to, abych měla víc nabídek, správný úspěšný režisér nebo režisérka přece zkusí minimálně 4–5 inscenací ročně a během jedné premiéry už má za sebou první čtenou jinde... Často je těžké vysvětlit, že dělat toho méně je záměr, snaha zachovat si tvůrčí a duševní zdraví, a ne neúspěch.

Odpovídající 13

4. Kultura v nerůstu

Hodnota kultury podle respondentů a respondentek nespočívá jen v estetické kvalitě uměleckého zážitku, ale i v upevňování smyslu pro vzájemnost a respekt a v rozvíjení imaginace potřebné ke společnému rozkládání krizi. Podle odpovídajících je nerůstové uvažování schopno docenit přínosy kultury, jako je zprostředkovávání dialogu mezi nesmiřitelnými soubory, lépe než neoliberální ekonomika se svou retorikou individuální zodpovědnosti. Nerůst také oceňuje setkání s vlastními emocemi i emocemi těch druhých a jejich zpracování, které kultura nabízí.

Divadlo jako veřejná služba (kolega herec říká jako péče o umírající), této změny. Nejsou jako reflexe, kterou si „stát“ objednává a platí, je ochoten a schopen kulturu takto přijímat.

Odpovídající 25

Důstojnost, dospět ke schopnosti více si tvorby vážit a lépe pocítit její hodnotu.

Odpovídající 8

Čtyři hodnoty otevřeného dopisu

1. Spokojený život

Rád a bych se přestal-a cítit špatně, když někdy o víkendů nepracuju.

Odpovídající 13

V otevřeném dopise kladou autoři a autorky mimo jiné důraz na spokojený život, smysluplnou práci, vzájemnou péči a kvalitní vztahy. Tyto nerůstové hodnoty jsou alternativou ke stávající podobě kultury, která je posuzována na základě ekonomických kritérií. Proto jsme chtěli vědět, co si pod těmito hodnotami představují sami signatáři a signatářky. Současně se ukázalo, že spokojený život funguje pro odpovídající jako nadřazená hodnota, která je zbývajícími třemi umožňována.

Pro některé odpovídající znamená žít spokojený život totéž jako žít „normální“ život či „žít vůbec“. Je to jakýsi základní požadavek, podobající se potřebě dýchat či se najíst. Patří sem možnost mít vlastní bydlení, mít dostatek času nebo možnost užít svou práci sebe a rodinu. Zároveň ve svých odpovědích poukazují na to, že těchto podmínek ve svých životech často nedosahují.

Zkrátka ani pocit, že jsem nikým nepochopený genius, ani [že jsem] druhořadý občan, protože jsem se vydala cestou umění. Normální člověk chce být.

Odpovídající 7

Část odpovědí explicitně popisuje, že spokojený život v současných podmínkách kulturní produkce není možný. V odpovědích zaznívá jasně: „Tudy ne, přátelé.“ Odpovídající zmiňují nadprodukcí, povrchnost produkované kultury a tlak na produktivitu, která je jedinou možností, jak se v kulturním systému udržet naživu, a která také vede ke standardu neexistence jakékoliv pracovní doby. Skupina těchto odpovídajících vidí velkou hodnotu v možnosti „říci ne“ současnému systému.

Spokojený život je život, ve kterém nejsem tláčen-a leho na institucích si k nadprodukcí, rychlov-kvaškám, povrchnostem, ale kdy mohu jít do hloub-každých několik měsíců ky a vím, že se to někde „bojovat“ o získání grantů, projeví a někoho taková kvalita zajímá a ocení ji.

Odpovídající 22

Umělecké skupině přežít dalšího půl roku. Chci mít možnost získávat pravidelnou finanční podporu na svoje umělecké aktivity bez toho, abych musela na ostatní lidi ze svého oboru pohlízet jako na konkurenci, která může dotyčné granty získat místo mě. Současný systém grantů, i když se může zdát solidární, v konečném důsledku pouze podporuje prekarizaci umělecké práce, její vnímání jako „nepravé“ či podřadné práce, a je tak vůči umělcům ponižující.

Odpovídající 23

Ke spokojenému životu je podle části odpovídajících potřeba změnit či reformovat společnost na různých úrovních. Odpovídající tak nabízejí různé konkrétnější či obecnější změny v rámci kultury i společnosti: vytváření rovnějších pracovních příležitostí pro ženy i muže, pro začínající i zavedené tvůrčiny-tvůrce, více času na rodinu, nepracovní aktivity a studium, vytváření prostoru pro nekrejativní a neproduktivní období života, pro dialog a pro evaluaci vlastní práce.

2. Smysluplná práce

Dramaturgie je smysluplná naprosto. Zde není místo pro pochyby.

Odpovídající 9

Spokojený život si odpovídající nedovedou představit bez smysluplné práce. Z některých odpovědí je přitom znát, že odpovídající jsou přesvědčeni, že právě jejich práce smysluplná je a že práce v kultuře má pro ně smysl sama o sobě.

Pro některé odpovídající je však smysluplnost kulturní práce zpochybněna nesmyslnou administrativou, výrazně pak také potřebou vytvářet kulturu jen pro peníze, pro osobní prezentaci, pro udržení si možnosti v kultuře pracovat.

Výrazná shoda mezi odpovídajícími panuje v tom, že smysluplná je ta práce, která má nějaký pozitivní dopad na ně či na jejich okolí. V osobní rovině jde odpovídajícím často

o pocit, že danou práci dělají dobře a kvalitně, že je společensky uznávána a důstojně zaplácena, ale také že je v souladu s jejich vnitřním nastavením a světonázorem a že při ní mohou bezpečně zkoušet nové věci.

Za mě jde o možnost mít zónu kultury, ve které lze experimentovat bez nutnosti vždy uspět. Důležité je, aby tato zóna nebyla sociálně stigmatizující, aby se lidi v této zóně nebáli zakládat rodiny nebo neměli peníze na náhlé výdaje, jako třeba na zubaře nebo na opravu kotle.

Odpovídající 1

Přesvědčení o pozitivním dopadu kulturní práce na společnost sdílejí všichni odpovídající. Každý jej v rámci svého oboru popisuje jinak: jako kultivaci (například společenského dialogu), sblížení a budování sounáležitosti, vytváření pestrosti, zvyšování inkluzivity společnosti, inspirování, vytváření prostředí pro odpočinek, uklidnění a zotavení, pomoc slabším a vyloučeným, podporu nenásilné komunikace, tvorbu vizí či podporu kritického diskurzu. Odpovídající tak odhalují potenciál, který podle nich kulturní práce má.

Vytvářet v době složitých společenských posunů místo pro uklidnění, zastavení, spočinutí. Inspirovat a zprostředkovávat jiné úhly pohledu na probíhající fázi změny.

Odpovídající 16

a zprostředkovávat toto druhým, přispívat k tomu, abychom nebyli bezohlední k přírodě, přispívat k tvoření vizí – např. lepšího vzdělávání.

Odpovídající 19

3. Kvalitní vztahy a vzájemná péče

Kvalitní vztahy v rámci kultury se podle odpovídajících neobejdou bez vzájemné péče a naopak. Jedno s druhým je těsně provázané. Představy spojené s těmito dvěma pojmy se mezi odpovídajícími také výrazně překrývaly. Odpovědi tak lze rozdělit na ty, které kladou důraz na odmítání dosavadního fungování kulturní praxe, na ty, které upozorňují na existenci určitého profesního standardu v kultuře (často v zahraničí), a na ty, které volají zejména po změně profesního standardu (v českém prostředí).

Odpovědi odmítající dosavadní fungování kulturní praxe tematizují hlavně manipulativní vztahy, založené na finanční závislosti, na podávání výkonu či na konkurenci. Podle některých odpovídajících je třeba profesní prostředí změnit hlavně směrem k integraci rodičů a znevýhodněných lidí. A rozbít takzvané „pánské kluby“.

Neočekávat, že mi někdo odpoví na mail v sobotu nebo v neděli, nevytvářet shaming kolem toho, že chce někdo skončit zkoušku včas, protože pracovat méně a brát to jako normu.

Odpovídající 13

co je neohroží, tedy nebudou upřednostňovat průměrné muže před nadprůměrnými ženami.

Odpovídající 2

Výrazná část odpovědí tematizovala profesní standard, který by práce v kultuře měla mít. To s sebou podle odpovídajících nese vztahy založené na vzájemném respektu, důvěře a otevřenosti. Člověk by měl být schopen rozlišovat pracovní a osobní komunikaci a zdravě si nastavovat hranice. Pro profesionální vztahy není podle odpovídajících podstatné, aby byli všichni „přátelé“, ale aby byli vnímáni jako „originální subjekty“, které spolu mohou čas na pracovišti trávit příjemně. K tomu je nezbytná funkční komunikace, především pak důstojné jednání o finančních podmínkách spolupráce.

s dobrou a funkční komunikací. Nemusíme být s kolegy nejlepší přátelé. Umět se poslouchat. Snažit se vyjadřovat co nejprůběžněji. Nevyvíjet na ostatní

tlak. Nabídnout kolegovi pomoc, když si neví rady. Vytvářet pracovní prostředí, ve kterém mají problémy a hledání jejich řešení místo. Taky když se spolu kolegové umí zasmát a pobavit a nechat se společně nadchnout...

Odpovídající 26

v prostředí, kde vládne (často samozřejmě nevědomky) nastavení: „kdo s koho“. Naopak se vzájemně zajímat o druhé a jejich prožívání konkrétních situací. Být na sebe vzájemně laskavým způsobem zvědaví. Mít odvahu upozornit na nefunkční nastavení – moci to udělat bez pocitu ohrožení. Nedopustit, aby členové týmu byli v pasti vnitřního konfliktu kamarádské loajality versus nutnosti upozorňovat na nefunkční momenty – pak není možné nic proměnit a udržují se nefunkční vzorce.

Odpovídající 25

Pro výraznou část odpovídajících však není dosavadní profesní standard dostačující a poukazují na potřebu jeho proměny směrem k větší péči o sebe, o druhé a o společné prostředí. V odpovědích se objevovala potřeba více času na sebe a své aktivity, na budování prostorů pohody a důvěry a na posilování vědomí, že se mohou na druhé obrátit. Objevily se také požadavky na přenastavení kulturních institucí – aby podporovaly budování komunity pracovníků a pracovníc, revidovaly nevhodné standardizované smlouvy a otevíraly se sdílení (prostředků, prostorů, zkušeností, radosti, pozornosti atp.). Důraz na péči se tak pro část odpovídajících jeví jako cesta, jak účinně kulturní prostředí proměňovat.

To, že před soutěživostí a vlastním ziskem upřednostníme vnímání vlastních potřeb a potřeb ostatních a pokusíme se si vyjit vstříc, upřednostníme vztahy před výkonností, zpomalíme a vytvoříme prostory a možnosti, jak se cítit lépe.

Odpovídající 19

Nastavovat provoz divadla tak, aby lidé měli čas a emocionální prostor [...] pro to, zajímat se vzájemně o sebe. Aby se mohly řešit i nepříjemné otázky bez přednasrání, aby se mohl vést nedestruktivní konflikt, který je u tvorby důležitým nástrojem poznávání.

Odpovídající 1

Růst je u konce a začíná úrodné bytí

Růst je u konce a začíná úrodné bytí

Konkrétní nerůstové proměny kulturní praxe

Nebude se už vůbec hrát na to, kdo má v životopise kolik výstav a prodaných děl, nebudeme na sebe navzájem tlačit, protože jsme tlačeni... např. materiálními podmínkami... stíhat obživu i umění, větší rovnost, čas pozorovat a naslouchat, pečovat, vzdělávat se, komunikovat, větší slovo budou mít přehlížení – vyvázání se z ekonomických škatulek, provázání s jinými obory.

Odpovídající 19

Převažujícím společným rysem představ o nerůstové kultuře je u odpovídajících požadavek na naplnění základních potřeb slušného života: stabilní a důstojný plat, čas na rodinu, přátele i kolegy a možnost být uznán jako člověk, který se svou tvorbou podílí na chodu společnosti a má v ní své pevné místo. Někteří odpovídající zmiňovali, že by v nerůstové kultuře měli více času na dovolenou, na bádání, na konzultace, na sbírání inspirace a materiálů a na přemýšlení o transformaci organizace své práce.

Část odpovídajících uvedla, že svou práci již vykonávají nerůstově. Odpovědi zároveň poukazují na to, že si tento způsob práce a organizace života musejí neustále vyjednávat.

Mezi odpověďmi se projevila i skepse a frustrace ze současné reality, která je podle odpovídajících nerůstovým hodnotám na míle vzdálená.

1. Společenská a materiální jistota

Představa nerůstového světa podle odpovídajících zahrnuje spravedlivé a důstojné finanční ohodnocení, které umožňuje žít důstojný život, a nikoli jen holé přežít.

Abyste práce na jedné inscenaci mohla trvat minimálně rok, resp. aby bylo možné dělat jednu inscenaci ročně. Stejně se jich i tak dělá moc. Ještě konkrétněji: minimální důstojná mzda 2021 krát inflace krát rok krát daně = v současné době minimální honorář (spodní hranice za [režijní práci na] inscenaci 600 000 Kč. [...])

Mohl-a bych přinášet vize a témata bez obav, že jsou málo komerčně zajímavá a že moje práce je vlastně hodnocena spíše podle obchodního úspěchu než podle myšlenek a dramaturgických představ. Věděl-a bych, že se nepočítá s tím, že jsem ochoten-ochotna dělat kulturu i zadarmo (což jsem samozřejmě celoživotně byl-a) a že Nemusel-a bych pracovat po nocích, kdybych si to nepěřál-a (toto vyplňuju o půl jedné ráno). Pracovní týden by měl 4 dny. Moje okolí by taky nebylo vystresované a mohli bychom si víc vycházet vstříc.

Měla bych víc energie na to, navštěvovat díla svých kolegů a užít si je. Neměla bych pocit, že pořád přemlouvám kamarády, aby přišli do divadla... Neměla bych z práce úzkost a měla bych nějaké sociální jistoty.

Odpovídající 26

2. Normálně se setkávat

Odpovídající zdůrazňují, že vztahy s rodinou, přáteli, kolegy a kolegyňami či studenty a studentkami vyžadují péči, jejíž poskytování by nemělo být ohroženo nutností pracovat na pokraji sil a za nízké mzdy.

Mohl-a bych se spolehnout na efektivitu společného času, protože se počítá s tím, že „pracovník“ je zároveň člověk s vlastním životem. Mohl-a bych tedy jet zpátky z práce včas bez nekonečného pocitu viny, že jsem „zradil-a umění a přátele“.

Především by se v rámci školy (DAMU) odehrála revoluce v mezilidských vztazích – ta instituce by se pokusila o nehierarchický model vedení (to zní jako utopie, proto píšou „pokusila“) a v atmosféře vzájemného přijetí a nekonečného sdílení otázek, pochybností,

nápadů a zkušeností... moje pracovní náplň by se z velké většiny týkala setkávání se studenty a společného studia. Ubylo by byrokracie.

Odpovídající 27

3. Myslet za tvorbu

Napříč různými obory se respondenti a respondentky shodují na tom, že nerůstová tvorba není zaměřena jen na produkci – zkoušení inscenace na jevišti, instalace uměleckých objektů, produkce festivalů či setkávání v komunitě. Ale že do ní patří i myšlení mimo

praktickou část tvorby, studium, reflexe během procesu tvorby i po něm a čerpání inspirace u kolegů a kolegyň.

Měl-a bych víc času před samotným zkoušením i po něm. Tedy víc času na důkladné a hluboké rešerše, na porozumění tématu před zkoušením. A pak víc času na péči o představení na různých rovinách – materiální

...aby byl například divákovi výzkum placen jako dělní výzkum, a ne opravdový výzkum, a ne jako buď bude výsledek, nebo nic. Můj život by byl klidnější a nepropadl bych pocitům marnosti.

Odpovídající 7

(kde se bude skladovat? v čem? co bude se scénografií po premiéře?), pak na reflexi toho, co vzniklo, na debatu s diváky a kolegy o tom, jak na ně dílo působilo, a taky na reflexi pracovních vztahů v týmu, jak se nám spolu pracovalo, co bylo dobré a co ne.

Odpovídající 26

4. Důvěra a podpora institucí

Nerůstovou kulturu si odpovídající spojují také s proměnou ve vztahu pracujících jednotlivců i kolektivů a kulturních institucí. V převládající nerůstové představě instituce vycházejí z reálné situace pracujících v kultuře. Reagují na sektorové trendy, jsou flexibilnější a citlivější ve vztahu k ekonomickým i uměleckým posunům, v byrokratickém procesu získávání podpory a přihlížejí ke všem rovným způsobem. A to i v obdobích, jako je čas strávený přemýšlením a rešeršemi, odpočinkem či experimentem.

V mé skromné představě bych dostával-a tanvě zjeme všichni beze strachu ze zamítnutých grantů, beze strachu z finančních kontrol, bez stresu, že se nám nedaří dostatečně plnit různé partnerů, nikoliv přísnými dohlížitelů a podporu znamenající morální peněz na účet (navíc většinou tak hrozně pozdě). Ale tomu ani neříkám nerůst, tomu říkám normální stav věcí.

...abych dostával-a tanvě zjeme všichni beze strachu ze zamítnutých grantů, beze strachu z finančních kontrol, bez stresu, že se nám nedaří dostatečně plnit různé partnerů, nikoliv přísnými dohlížitelů a podporu znamenající morální peněz na účet (navíc většinou tak hrozně pozdě). Ale tomu ani neříkám nerůst, tomu říkám normální stav věcí.

Nechci, aby můj čas strávený na divadelní zkoušce byl měřen od minuty poměrem cena/výkon, protože peněz na projekt je tak málo, že si mě organizátor projektu může dovolit platit pouze v okamžicích, kdy zrovna „odvádím nějaký výkon“.

Odpovídající 23

Závěr

Cílem naší ankety bylo hlouběji prozkoumat paletu představ a hodnot, které si signatáři a signatářky s nerůstem v kultuře spojují.

V odpovědích výrazně zaznívalo volání po „normálním“, důstojném životě, kterého se podle odpovídajících v prekarizovaných podmínkách české kulturní praxe jen těžko dosahuje. Na jedné straně bylo u odpovídajících patrné silné vědomí smysluplnosti vlastní práce a na druhé straně pocit, že není dostatečně společensky oceňována. Prosazení hodnot nerůstu si tak odpovídající spojovali právě se zlepšením svých existenčních podmínek, se změnou financování kultury, se snížením tlaku na produkci.

Částečně tak lze dát za pravdu té části kulturní obce, která upozorňovala, že se diskuse o nerůstu v kultuře zabývá spíše posílením sociálního statusu pracovníků v kultuře. A že, jak píše například Jan Motál, nejde o požadavky specificky nerůstové, ale že se jedná o odborářský požadavek „více peněz, více volna“. Avšak odpirat této aktivní skupině právo tento požadavek prosazovat s argumentem, že pocit nespravedlnosti se netýká pouze této skupiny, je nemístné.

Naše anketa totiž odhalila, že představy a hodnoty, které si signatářstvo s nerůstem v kultuře spojuje, se netýkají jen jeho existenčních podmínek v kultuře, ale že zahrnují i impulzy k transformaci kultury. Část odpovídajících upozorňovala na to, že dosavadní profesní standard v kultuře není vyhovující (nehledě na to, že se objevila i upozornění na absenci etosu profesionality v rámci české kultury vůbec). Transformace profesního standardu by pak podle nich měla směřovat

k normalizaci pečujícího přístupu v kultuře, k budování komunit, prostorů pohody a důvěry a k větší otevřenosti ke sdílení (prostředků, prostorů, zkušeností, radosti, pozornosti atp.).

Zjevně tyto hlasy potřebují podporu a prostor k tomu, aby mohly do diskuse o (nerůstové) kultuře lépe pronikat. Představují totiž první zárodek potenciální proměny kulturního prostředí nikoli na úrovni stávající hierarchie stát – kultura, ale na úrovni vlastní struktury kultury jako takové. Namísto elitářského vyloučení kulturní práce směrem k vylučnému „statusu umělce“ totiž směřují k její demokratizaci. 🌱🌱🌱

Text: Nicolas Truong
Překlad: Kristýna Boháčová

Bruno Latour (1947–2022; pozn. překl.) byl sociolog a antropolog vědy a techniky, emeritní profesor, který zakládal mediální laboratoř a školu politických umění na Sciences Politiques. Zároveň je jedním z nejčtenějších, nejposlouchanějších a nejpřekládanějších francouzských filozofů současnosti. Jeho myšlenka „nového klimatického režimu“, kterou rozvíjel především ve *Face à Gaia: Huit conférences sur le nouveau régime climatique* (Tvář v tvář Gaie: Osm přednášek o novém klimatickém režimu) z roku 2015, ovlivňuje celou novou generaci intelektuálů, umělců a aktivistů usilujících o nápravu ekologické katastrofy.

Filozof a sociolog znovu promýšlí pojem sociálního konfliktu. Čelí tak politické bezmocnosti tváří v tvář klimatické krizi a nově promýšlí pojem ekologie, která

v praxi často osciluje mezi moralizováním a nudou. Upozorňuje přitom na sociální konflikt jen několik týdnů poté, co vyšla monografie *Mémo sur la nouvelle classe écologique* (Poznámka k nové ekologické třídě, tiskem 2022), pod níž je podepsán jako spoluautor.¹

Bruno Latour: Ekologie je nový třídní boj

Vědecké poznatky o klimatické změně jsou čím dál víc znepokojující a mnozí z nás již pocítují ničení biosféry na vlastní kůži. Přesto nedošlo k žádnému význačnějšímu rozhodnutí, které by se této perfektně dokumentované katastrofě postavilo. Jak vysvětlit záhadu této nečinnosti? A proč je podle vás třeba vyhlásit „všeobecný válečný stav“?

Jakmile začneme o těchto otázkách hovořit, jsou všichni ve střehu. Je pravda, že nevíme, proti komu bojujeme. Uznávám, že slovo „válka“ je strašné, nicméně budeme-li mluvit o „válečném stavu“, přestane si namlouvat, že tu máme mír. Nelze „přejít“ k dekarbonizované společnosti, aniž bychom sledovali linie konfliktu. Definovat tábory a bojové fronty je však samozřejmě problematické a není to vůbec snadné.

Podívejte se na bojůvky ohledně očkování proti covidu–19, což je ve výsledku skoro nic v porovnání se zápasy, které je nutné vést, abychom dosáhli alespoň minimální změny v našem způsobu života. V Paříži nemůžeme dokonce ani zabránit kavárnám, aby v zimě nepoužívaly ohřívače, hned se hlasitě ozvou majitelé bister a kuřáci!

Jaké jsou nové třídní konflikty, které se dnes objevují? V čem jsou geosociální?

„Geosociální“ zdůrazňují proto, že budeme muset ke všem řekněme klasickým definicím přidat jejich třídní protiklady, týkající se jejich zapojení v rámci území i v materiálních podmínkách k žítí, či dokonce přežití. Pozor, území nechápu jako místo, nýbrž jako seznam všeho, co nám umožňuje zůstatvat naživu. Nejde o geografický pojem, ale chcete-li o pojem etologický. Jde o nástroj rematerializace našeho myšlení tak, abychom lépe porozuměli společenským nerovnostem. Tuto lekci jsem dostal od „žlutých vest“²: auto, kruhové objezdy, benzin, mobilita a bydlení tvoří živnou půdu pro konflikty a zavazují k pojmovému rozšíření toho, co nazýváme „materiální nerovnosti“.

Proč je podle vás problematické znovu zavadět marxistický pojem „třídní boj“ a proč máme raději hovořit o „boji s tříděním“³, přičemž tento nový konflikt, jak píšete, má vycházet jak z materialistického, tak ze staršího přístupu? A co si vůbec představít pod tímto novým ekologickým materialismem?

Argument, který jsme vznesli s Nikolajem Schultzem a mnoha dalšími, spočívá v tom, že mezi marxistickou a liberální tradicí panoval dříve hluboký soulad ohledně rozvoje výrobních sil. Ten měl následně pomoci vyřešit otázku spravedlivé a nespravedlivé distribuce plodů takového rozvoje. Tento historický kompromis však ztroskotal, protože systém výroby zničil podmínky vlastního vývoje, což je jeden z mnoha avatarů dialektiky! Dialektika měla dát život komunismu, doslova světu, ve kterém nelze žít. Na této diagnostice se mnozí shodnou. Pak je třeba se ptát, jaké následky z toho vyvodíme.

Tvrdíme, že otázka výroby souvisí ještě s další otázkou, a tou je obyvatel­nost planety. Tenhle nový horizont posouvá celý náš hodnotový žebříček. Představuje posílení a nárůst historického materialismu, který ale zohledňuje, co nás věda o zemském systému učí o vědách sociálních. Klima je jen jedním z příkladů těchto nových subtémat. Mohli bychom vlastně říct, že je „ekologickým materialismem“. A tvrdit, že ekologie je nový třídní boj.

Proč je tak zásadní definovat „novou ekologickou třídu“ a přiznat jí hrdost, kterou navíc posiluje kultura shodná s tou, již si liberálové i socialisté vystavěli jako ideál v devatenáctém a dvacátém století?

„Hrdost“, ano, zní to bizarně. Ten termín jsem si vypůjčil od sociologa Norberta Eliase (1897–1990), který hovoří o vze­stupu buržoazie. Chci tím říct, že ekologie není nějaký nadbytečný problém, řekněme „ekonomický“ nebo „sociální“. Ekologie, stejně jako ve své době buržoazie nebo dělnická třída, aspiruje k uchopení dějin a k obsáhnutí celku tvořeného lidským kolektivem. Liberálové a posléze i socialisté nemluvíli ve jménu zvláštního problému, nýbrž ve jménu celé civilizace, příchodu příští společnosti, kultury atp.

Bruno Latour

Nikolaj Schütz

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Bruno Latour

Nikolaj Schütz

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Les Verts

Nicméně „ekologie“ je ještě spojena se „zelenými záležitostmi“. Se Schultzem hledáme, čím popíchnout ekology, aby nebyli tak skromní! Skupině, která je u kormidla, se každopádně nepodařilo přepnout od výroby k obyvatelnosti. Musíme od nich tedy převzít štafetu, ale se stejnými ambicemi. Dobrá, samozřejmě jde o fikci, která nás má mobilizovat. Vždyť jsme od toho ještě tak daleko! Ale hrdost je v politice zásadní.

Jaký je smysl dějin, do nichž se vpisuje nová ekologická třída?

Je vzrušující, že bájný „smysl dějin“, který měl původně celou planetu přivést ke globalizované modernitě, je sice jed­nosměrný, ale stran svého kýženého cíle překvapivě vágní. Co to je krajina moder­nizace? Kde se nachází? Kolik tam je stupňů? Co se tam jí? Z čeho se tam žije? Ekologická třída se nechápe následků tohoto bizarního projektu. Zaprve protože neexistuje jediný smysl dějin, znovu objevujeme mnohost možností, jak „žít dobře“, a zadruhé protože je nakonec schopna konkrétně definovat „krajinu“ v doslovném významu, jako území, planetu, to, co s našimi přáteli geochemiky nazýváme „kritickou zónou“, v jejichž mezích budeme muset zvládnout žít kolektivně. To je celkem šok, ano, ale konečně už jen mlhavě nesníme o utopickém světě.

Proč liberální elity, které ve Francii ztělesňuje prezident Emmanuel Macron, nejen pochybily, ale podle vás také „zradily“?

Z toho stejného důvodu, proč se v žádné chvíli nebyly schopny navrátit k utopii modernizovaného světa. Stále věří ideji, že planetu lze modernizovat starým způsobem. Očekávají „Obnovu“, která přijde jako reakce na vzývání boha Pokroku.

Zradou, chcete-li dezercí, nazývám fakt, že výklad ekonomie během celého dvacátého století, ale především od osmdesátých let, nereflexivně závažnost škodlivosti uhlí, nafty a plynu. Nepřekvapuje, že se jiné třídy cítí zrazeny. Nikdo jim jasně neřekl: „Víte, nebudeme se modernizovat jako dřív.“ Slíbili jsme jim nekonečný vývoj. To je donutilo čekat!

Přesto nejste nakloněn nerůstu, ale prosperitě. Jaký je v tom rozdíl?

Jde o typicky případ, kdy myšlenka ztrácí platnost jen proto, že se nevěnuje dostatečná péče výběru slov – a s nimi spojenými efekty (pohnutí myslí, reakce myslí na vnější podněty; *pozn. redakce* CEDITu). „Růst“ je nádherné slovo, dokonce je to termín pro všechno, co se rodí, smysl života samého! Nic mě nepřiměje, abych si „nerůst“ spojil s jakýmkoliv pokrokem v kvalitě života. Rozumím, co chtějí říct všichni ti užasní lidé, kteří se tohoto pojmu chopili, ale domnívám se, že vzta­hovat se k „prosperitě“ je pořád lepší. Ničivá výrobní obsese ale pro většinu lidí prosperitu znemožnila.

Jak může nová ekologická třída vyhrát kulturní válku? Právě tím, že se bude trochu zabývat výběrem slov! Uvažte, jak mazané liberálové objevili myšlenku svobodného a kal­kujícího individua, které maximalizuje svůj osobní zisk. Není to úchvatné? Nebo jak neofašisté definují národ pomocí těch, které odsunou za hranice. Slova zachycují silnou energii. Ekologie nudí, nebo káže. Je nasáklá moralismem. Nevzrušuje dostatečně. Nemobilizuje. Proto ji nazýváme „trestající“. Přitom to není nutné. Musíme pracovat s efekty. Ohromná práce, ale liberálové i socialisté ji svého času dělali.

Vaše Poznámka se obrací k „členům ekologických politických stran“ a k „jejich současným i budoucím voličům“. Strany už nevychovávaj své stoupence, sympatizanty, aktivisty? Měl jsem chuť napsat tento text, když jsem si uvědomil, že Zelení (politická strana Les Verts, dnes v koalici s Europe Écologie; *pozn. redakce* CEDITu) nemají v každém městě svou základnu, jak to bylo například – byt’ v rámci úplně malič­kých stran – u trockistů. Když si uděláte seznam bodů, kterým se věnujeme v *Poznámce*, budete se divit, jak

vychováme aktivisty a pracovníky. Jak zvítězit v ideologickém boji bez úsilí?

Neměly by se tyto ekologické předpoklady také studovat ve školách, výzkumných pracovištích a na univerzitách?

Vždyť stále neexistuje škola vysokých ekologických studií…

Nejsem si jist, že by to byl dobrý nápad! Systém výzkumu je v současnosti naprosto nepřizpůsoben takovým otázkám. Je nutné dělat základní výzkum, ale takový, který umožní všem, na něž přeměna nejlvíce dopadá, aby se orientovali a sebrali sílu k jednání. To vyžaduje úplně jinou organizaci, a především zcela jiný způsob hodnocení práce.

Ve Francii se nesmírně zvýšil počet excelentních studentů a studentek, ale nejsou pro ně místa. Abychom se mohli věnovat otázkám, které vyžadují spolupráci přírod­ních věd, umění, práva a humanitních věd, musíme vést univerzitu jinak. Není to snadné, ale je to nevyhnutelné, pokud chceme udělat krok vpřed.

Proč se podle vás politická ekologie pohybuje mezi panikou, moralismem a nudou? Může za to absence ekologů na umělecké a kulturní scéně?

Vlastně si myslím, že to je propojení. Ekologické umění je až na vzácné výjimky směs moralismu a dobrých úmyslů. Kromě toho jsou ekologové pod tlakem děsivých hrozeb, které se na veřejnost valí díky poznatkům přírodních věd. A my najednou nejsme schopní tyhle šílené zprávy strávit. Mám-li se vrátit k vaší první otázce, právě proto se podle mě lidé stávají apatickými.

Nechápal jste nakonec *Critical Zones*⁴ (Kritické zóny) a *Toi et moi, on ne vit pas sur la même planète*⁵ (Ty a já nežijeme na stejné planetě) jako předvoj ke změně kosmologie, která se stane naší kosmologií, a k podmín­kám, v nichž bude tato nová Země obyvatelná? Řekneme-li „zeměna kosmologie“, umožní nám to určit rozsah proměny. Chápu kosmologii jako antropologové, tedy jako něco víc než jen vizi světa. Nacházeli jsme se ve světě, který měl takovou a takovou definici materiálních bytostí, lidí, zvířat, bohů atp., a přecházíme do jiného, s jinými pravomocemi jednat pro zvířata, lidi, předměty i bohy. Překvapivě. Trochu panikaříme. Ale postupně se zorientováváme. Znovu získáváme půdu pod nohama.

Ještě jednou opakují, že jde o fikci, která nás má přimět k akci. Výhoda takového příběhu spočívá v tom, že ho můžeme doslova režírovat. A tak jsem prakticky postupoval při obou výstavách, inscenacích, performancích atp., kdy jsem bral všechno, co se nabízelo. Dost to pomáhá lidem, kteří se jinak ztrácejí. Například v Tchaj-peji na Tchaj-wanu (část je v Centre Pompidou v Metách) jsme s Martinem Guinardem rekli: „Vy a já nežijeme na stejné planetě“, díky tomu jsme načrtli a odhalili konflikty, které jsou opravdu konflikty světovými, konflikty metafyzickými.

Jaké místo přisuzujete sociální nerovnostem? Jaké místo jim přisuzují? Vy si ze mě střílíte. Všechny takzvané sociální nerovnosti jsou nerovnostmi geosociálními. Všechny se týkají stejných předmětů, jen je rematerializují: bydlení, stravu, vzdělávání, mobilitu, práci, rodinné vztahy, genderové rozdělení.

Přece se nezastavíme a neosočíme ekology: Co jste to udělali ze sociálních otázek? Kdo totiž určí, co je to sociální otázka či sociální problém? Než přišel feminismus, pojem „sociální“ nezahrnoval otázku genderu. A než přišla dekolonizace, nezahrnoval ani rasu, ani koloniální vliv.

Je neuvěřitelné, že opakujeme tuto mantru „od výplaty k výplatě“⁶, zatímco naše definice „sociální“ nerovnosti zůstává stále stejná. A ano, svět nyní zařadil mezi sociální problémy stejně jako se gender a rasa staly novými kategoriemi společenské nerovnosti. Přijde den, kdy se budeme muset rozejít s dvacátým stoletím. Pokud se sociologie nez­mění, není to moje chyba. Pokud budeme pojem „sociální“ jen oklešťovat, tak nám samozřejmě ekologie bude vycházet jako něco „vnějšího“.

Ale ekologie je často starostí dobře zajištěných⁷ spíš než „pracujících“⁸. Jak to zařídít aby se co nejširší vrstvy připojily k ekologům?

Vytvářet opozici mezi zajištěnými a pracujícími, mezi měšťanstvem a proletariátem, „kavárnou“ a „lidem“ je výhodné pro pravici, která se proti domnělé hegemonii ekologů staví na obranu pracující třídy! Skutečnost je ale taková, že třídní zájmy pokračují ve směru, který už dříve nastavila produktivita. Najednou se tak dost snadné použít dávný třídní boj a obrátit ho proti novým třídám. Jinak řečeno, nic se nemění tak rychle jako definice třídního zájmu.

Ve všech případech, které jsme s Nikolajem Schultzem studovali, jsme naráželi na to, s jakou rychlostí se měnily úmluvy. Pokud se oba tábory přesně dohodnou na stanov­ení svých závazků, a tedy území, městský ekolog najednou uvidí ve svém sousedovi-lovci spojenece.

Chovatel, který pokládá vegetariány za nepřátele, si rychle uvědomí, že sám může být pro jinou skupinu společným nepřitelem. Chytrému inženýrovi nebudou vadit proměny města atp.

Ostatně „široké vrstvy“ se definují mnohem hůř než pověstná vrstva „zajištěných“. K ustanovení nových úmluv nám ale schází – a krutě si to uvědomuji – konfrontace zájmů, k níž však musíme vytvořit nástroje, jež aktérům umožní nově si vymezit území. Jistě, je v tom ohromný chaos, ale situace se rychle proměňuje a nemůžeme ji rámovat jen v dosud známých měřítkách. Nicméně ekologie souzní spíše s „širokými“ vrstvami. V hloubi musíme poznat, jakým lidstvem a na jakém typu Země chceme být. Na této úrovni je třeba ekologii řešit. Nezapomínejme, že to hrozně slovo „ekologie“ se

Když řeknu „režim“, jedná se ve všech významech o termín právní, politický, umělecký, stejně jako vědecký. Ano, od roku 1991 jsem v tom dost tvrdohlavý; po pádu Berlínské zdi vysvětluji, že nový klimatický režim, nové rozložení řečnických sociálních a přírodních otázek ovlivňuje vše ostatní a redefinuje veškeré naše závazky. To je ono, nikdy nebýt moderní.

Tohle pojetí vystalo ještě intenzivněji během primárek Zelených, kde kandidovala Sandrine Rousseau, která vyzdvihovala „ekofeminismus“. Prosakuje tato myšlenka do nové ekologické třídy?

Ano, Rousseau do toho pořádně řízla! Feministé a feministky poukázali na silné spojení, které existuje mezi vyloučením žen a redukcí všech vztahů na vztahy ekonomické. Tím pádem ano, návrat – a to ve všech možných podobách – značí rozšířenou pochybnost o vztazích určovaných pouze ekonomismem¹³. Ostatně i „genderové otázky“ se v ekonomistickém pojetí proměnily na potíže s reprodukcí, s plozením dětí. Proto z nich extrémní pravice tak panikaří. A otázka všem společná zní: jak bude společnost dále existovat? A otázka (re)produkce se nyní překlápí v otázku obyvatelnosti.

Podpořil jste během primárek Zelených kandidaturu Érica Piollea¹⁴. Připadá vám strategie Yannicka Jadota, s nímž se snaží¹⁵ dostat do Elysejského paláce, správná? A obecněji, jak vnímáte tyto volby?

Nejsem politolog a jsem první, kdo zbystří, když intelektuálové hovoří o politice! Volby jsou nepostradatelné, co se týče výchovy a získávání nových členů, pro politické strany coby zkouška do budoucna. Ale co se týče problému samotného, jde o to mít v zádech dost lidí, kteří podporují opatření a programy stran, jež přicházejí k moci. A tady už vůbec neřešíme, co zahrnuje ekologická přeměna. Nedělám si iluze. Ocitnout se v Elysejském paláci a nemít za sebou nějakou skupinu a zároveň i podporu veřejnosti pro opatření, která jsou silně nepopulární, se mi zdá nejisté. Je třeba pracovat i úplně dole, abychom v pozdějším boji o moc měli podporu. Tak by to chtěl Lenin, ne...

Parafrázujete Marxe a Engelse, když říkáte, že „přízrak ekologismu obchází Evropu a zbytek světa“. Vaše Poznámka není manifestem ekologických stran?

Vůbec ne, s Nikolajem Schultzem jsme sestavili seznam bodů k diskusi. Jen poznámky, v žádném případě to není esej, a už vůbec ne manifest. Všechno je otevřeno k dalšímu rozpracování. ☺

- 1 Původní rozhovor s anotací Latourovy nové publikace vyšel 11. prosince 2021 ve vikendovém vydání francouzského deníku *Le Monde* (str. 38–40). Deník nám za vstřícných podmínek poskytl práva k přetisknutí článku a díky tomu přinášíme jako *homage* významnému filozofovi jeden z jeho posledních mediálních rozhovorů. Bruno Latour zemřel 9. října 2022 ve věku 75 let. (Redakčně kráceno.)
- 2 Hnutí, které od listopadu 2018 do poloviny roku 2019 veřejně protestovalo proti zvyšujícím se cenám pohonných hmot a nákladů na bydlení a později obecně proti politice a daňovým reformám Emmanuela Macrona, které podle protestujících ohrožovaly střední třídu – pozn. překl.
- 3 Ve francouzštině jde o paronomázií *classe* × *classement*. Druhý pojem začal používat Pierre Bourdieu v relační teorii sociálních nerovností, kterou rozpracoval v knize *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste* (Routledge & Kegan Paul, 1986) – pozn. překl.
- 4 *Critical Zones: The Science and Politics of Landing on Earth* byla výstava v ZKM Center for Art and Media v Karlsruhe (23. května 2020–9. ledna 2022). Ukazovala náhledy umělců a spisovatelů na dezorientaci celého světa tvářív v tvář klimatické krizi – pozn. překl.
- 5 *Toi et moi, on ne vit pas sur la même planète* byla výstava v Centre Pompidou v Metách (6. listopadu 2021–4. dubna 2022). Představovala několik různých modelů planet (Globalizace, Bezpečnost, Exit, Gaia), které svým ustrojením nabízejí rozdílné podmínky života – pozn. překl.
- 6 *Fin du monde fin du mois* značí v originále *konec světa s koncem měsíce* a vyjadřuje tíživost posledních dnů měsíce, kdy člověk čeká na výplatu – pozn. překl.
- 7 V originále se objevuje termín *bobos*, což je složenina *bourgeois-bohème* (měšťák-bohém).
- 8 V originále *prolos*, tedy proletáře.
- 9 Zelený příliv označuje shromaždiště řas, které moře zanechává v přílivové oblasti. Jejich rozvoj se pojí s přebytkem živin (dusíku, fosforu) v životním prostředí, což je důsledek lidských činností (chovu, zemědělství, urbanizace). Jakmile začnou řasy hnit, rychle se mění okolní prostředí. Kvůli zápachu přestávají do oblasti jezdit turisté, klesá hodnota nemovitostí, zhoršuje se životní prostředí pobřeží (při úniku sirovodíku fatálně). Zelený příliv se objevil v desátých letech dvacátého století v Belfastu, od šedesátých let výrazně v Bretani – pozn. překl.
- 10 Zadíste představují skupinu antikapitalistů, aktivistů a bojovníků za ekologickou spravedlnost, která se v roce 2008 připojila k okupaci území v Notre-Dame-Des-Landes, na němž se francouzská vláda rozhodla postavit druhé letiště pro západní část země. Kontroverzní plán byl projednáván jednotlivými vládami od roku 1965 a zahrnoval příslib ekonomického růstu na úkor úplného zničení rozsáhlého biotopu s bohatou druhovou diverzitou – pozn. redakce CEDITu.
- 11 Důstojník Philippe Pétain (1856–1951).
- 12 Politik Éric Zemmour (*1958).
- 13 Uplatňování ekonomiky v politice – pozn. překl.
- 14 Éric Piolle (*1973) je starosta Grenoblu, v roce 2021 v ekologických primárkách usiloval o post kandidáta na francouzské prezidentské volby, které se konaly v dubnu 2022 – pozn. překl.
- 15 Současný poslanec Evropského parlamentu Yannick Jadot (*1967) byl v roce 2021 v ekologických primárkách zvolen jako kandidát na prezidentské volby – pozn. překl.

Centrum experimentálního divadla je veřejná kulturní instituce města Brna pro profesionální svobodnou tvorbu a experiment v živém umění. Jeho součástí jsou Divadlo Husa na provázku, HaDivadlo a Terén. www.ced-brno.cz

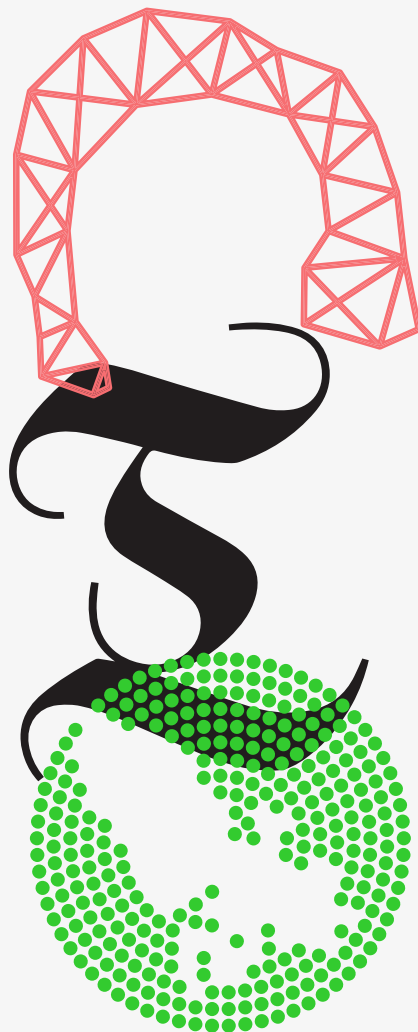
Toto desáté číslo CEDITu zve k prozkoumávání nerůstového hnutí. Nabízíme v něm základní vodítka, jak o nerůstu přemýšlet i jak jej ve své každodenní osobní a organizační praxi začít uplatňovat. Nenačnete tu však zaručený návod ani jasnou metodologii. Předkládáme zde spíše několik základních teoretických vhledů do nerůstového uvažování a mapujeme dvě výrazné nerůstové iniciativy v české kultuře (nerůstovou sezonu v HaDivadle a Otevřený dopis ministru kultury ve věci udržitelnosti a nerůstu v kultuře). Celým číslem také prostupuje motto „od práce k péči“ a lze jej číst jako protějšek k CEDITu 09: Péče.

Hlavní inspirací tohoto čísla byla Nerůstová (ne)konference, kterou v Brně od 8. do 9. září 2022 pořádaly Katedra environmentálních studií Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity, NaZemi, Re-set – platforma pro sociálně-ekologickou transformaci a Konzeptwerk Neue Ökonomie. Součástí jejího programu bylo i představení inscenací HaDivadla *Vnímání a Nikola 2030, 2045, 2080*. Jsme moc rádi, že se nám podařilo k přípravě tohoto čísla přizvat část organizačního týmu této konference.

V průběhu příprav čísla zemřel francouzský sociolog a filozof Bruno Latour, jehož

myšlení bylo pro nás velkou inspirací. Rozhodli jsme se proto věnovat prostor překlada jeho posledního rozhovoru, který vyšel v *Le Monde* v prosinci 2021.

CEDIT 10 vizuálně doprovodily Daniela & Linda Dostádkovy screenshoty ze svého audiovizuálního díla *Verbal Slip, 2021* (protagonistka: Klára Trombíková). Umělkyně pracují jako duo, žijí v Praze a působí jako kurátorky v PLATO Ostrava. Jejich práce se zabývá konceptem autonomní hybridní sociální „umělecké praxe“ – stírá hranice mezi disciplínami, zpochybňuje přijaté rozdíly a identitu. Umělkyně zkoumají složité problémy, kterým dnes čelí aktivisté a aktivistky za ochranu zvířat, strategie přesvědčování jejich kampaní a vizuální jazyk, z něhož čerpají.

Obsah			
Esej	Rozkvět uvnitř planetárních mezí	Nathan Barlow	02
Rozhovor	Co je důstojná práce aneb právo si musíš odmakat	Lucie Trlifajová	05
Esej	Univerzální základní příjem jako cesta ke svobodné tvorbě?	Petr Mezihorák	08
Analýza	Růst nerůst v HaDivadle	Viktória Citráková, Jakub Liška	12
Infografika	Myšlenková mapa nerůstu	Viktória Citráková, Eva Fraňková	16
Esej	Social Presencing Theatre: tři základní nástroje	Arawana Hayashi	18
Interakce	A teď už vážně...	Anna Kárníková, Adam Čajka	22
Anketa	Růst je u konce a začíná úrodné bytí	Josefína Formanová, Jakub Liška	24
Rozhovor	Ekologie je nový třídní boj	Bruno Latour	29